

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume 7, Sayı/Issue 13, Ocak/January 2025, ss. 89-112.

Geliş Tarihi–Received Date: 04.10.2024 Kabul Tarihi–Accepted Date: 01.01.2025

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

HALEP AHKÂM DEFTERİ SERİSİNİN SON CİLDİ KAPSAMINDA HALEP EYÂLETİ'NİN SOSYAL VE İDÂRİ TAHLİLİ

 <https://doi.org/10.53718/gttad.1561082>

 SIRAÇ AKTÜRK*

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren tesis edilen yargı teşkilatı, “Daire-i Adliye” şeklinde ifade edilip yönetim anlayışının vazgeçilmez değeri olmuştur. Tanzimat öncesi ve sonrasında sürekli geliştirilen adalet sisteminin başarısı, adil bir padişahın güçlü ve itaatkâr bir ordu ile tebaaya hâkim olmasıyla mümkün olabilmektedir. Bu yönetim anlayışı bağlamında taşraya tayin olunacak kadı seçimi hususunda oldukça seçici davranılmıştır. Zira ilgili mahalde görev yapacak olan kadı, tebaanın varlığı ve itaatini adaletle sağlamanın yanı sıra hem padişahın adli vekili hem de ordu ile tebaayı bağlayıcı bir rol üstlenmiştir. Bununla birlikte, kadı mahkemesinde yaşanan yargılama süreci sonunda haksızlığa uğradığını düşünen şahısların en üst derecede yer alan Divan-ı Hümâyûn'a başvurma hakkına sahip olması oldukça önemli olmuştur. Ancak yerel mahkemelerde halledilmeyip Divân-ı Hümâyûn'a aksettirilen davaların çoğalmasından dolayı, artan bürokratik muameleleri kolaylaştırmak için önce 1649 yılından itibaren şikâyet defterleri ve 1742 yılından itibaren ise Ahkâm defterleri tutulmaya başlanmıştır. Mahalli yönetim ile reâya arasındaki ilişkilerde ya da ahalinin kendi içerisinde meydana gelen dava konusu olayların neler olduğunun belirlenip devletin bu sorunlara nasıl çözüm bulduğunun tespit edilmesi, Ahkâm defterlerini, günümüzde bilhassa toplumsal ve kültürel araştırma konularında en önemli şehir tarihi kaynakları arasına dahil etmektedir. Ahkâm defterleri ihdas edilmeden önce de hak kaybına uğrayan reâyanın Divân-ı Hümâyûn'a başvurma hakkı bulunmaktaydı. Ancak Ahkâm defterleri ile birlikte şikâyet mekanizması, kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Ahkâm defterleri, padişah veya padişahın yetki verdiği makamlar tarafından çıkarılan dava konusuna dair hükümleri ihtiva etmektedir. Ahkâm defterlerine geçirilecek olan hükümlerin hangi taşra mahalline ait olduğu hususunda bir düzen geliştirilip ilgili hükme erişimi daha hızlı sağlamak amacıyla Ahkâm defterleri 17 eyâlete ayrılmıştır. Bu eyâletlerden birisi, Halep Eyâleti olup bu kapsamda Halep Ahkâm Defteri serisi oluşturulmuştur. Halep Ahkâm Defteri serisi, dönem olarak 1742-1881 yılları arasında tutulmuş 9 defterden oluşmaktadır.

Bu çalışmada, Halep Ahkâm Defteri serisinin Tanzimât döneminde kaydı tutulan tek ve serinin son cildi olan 9 numaralı defter, şekil ve muhteva bakımından incelenmiştir. Araştırmaya konu olan defter, 18,5x46 cm büyüklüğünde, 84 sayfa ve 104 hükümden ibaret olmuştur. Bahsi geçen defterin ihtiva ettiği hükümlere dair özet malûmat verildikten sonra konu bakımından tasnife tâbi tutulan hükümler, 1850-1881 yılları arasında kapsamaktadır. Bu çalışmada, adı geçen tarihler arasında Halep ve çevresinde yaşayan Müslüman ve gayrimüslim ahalinin dava konusu haline gelen şikâyetlerinin neler olduğu ve bu sorunlara yönelik olarak devletin ne tür tedbirler aldığı hususu üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda 9 Numaralı Halep Ahkâm Defteri'ndeki hükümler üzerinden Osmanlı'da ahalinin devlete ve devletin de ahaliye olan tutumunu hukuksal boyut önceliğinde ortaya koyabilmekte, zamanla devlet sisteminde ortaya çıkan bazı bozuklukların da izini sürebilmekteyiz. Bu çalışmada ayrıca hükümlerin içeriğinde verilen bilgiler doğrultusunda, eyâletin idâri ve sosyal yapısı hakkında da malûmat verilip değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halep, Ahkâm Defterleri, Şikâyet, Tanzimât Dönemi.

* Dr., Mardin/TÜRKİYE, E-Posta: akturk_909@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0109-8738.

HALEP AHKÂM DEFTERİ SERİSİNİN SON CİLDİ KAPSAMINDA HALEP EYÂLETİ'NİN SOSYAL VE İDÂRİ TAHLİLİ

SOCIAL AND ADMINISTRATIVE ANALYSIS OF ALEPPO PROVINCE WITHIN THE LAST VOLUME OF THE ALEPPO PROVISIONS BOOK SERIES

ABSTRACT

The judicial organization established since the foundation of the Ottoman State was expressed as “Department of Justice” and became an indispensable value of the administrative approach. The success of the justice system, which was continuously developed before and after the Tanzimat, was possible with a just sultan dominating the people with a strong and obedient army. In the context of this administrative approach, the selection of the judges to be assigned to the provinces was very selective. Because the judge who would serve in the relevant locality, in addition to ensuring the existence and obedience of the people with justice, also had the role of being both the sultan’s judicial representative and binding the people with the army. However, it was very important that individuals who thought they had been wronged at the end of the trial process in the judge’s court had the right to appeal to the Imperial Court, which was at the highest level. However, as the number of cases that were not resolved in local courts but were referred to the Imperial Council increased, complaints books were first kept in 1649 to facilitate the increasing bureaucratic procedures, and then Provisions books were kept in 1742. Determining the events that took place in the relations between the local government and the people or among the people themselves and how the state found solutions to these problems makes the provisions books among the most important urban history sources, especially in social and cultural research. Even before the creation of the provisions books, the people who lost their rights had the right to appeal to the Imperial Council. However, with the provisions books, the complaint mechanism gained an institutional identity. Provisions books contained the rulings on the subject of the case issued by the sultan or the authorities authorized by the sultan. In order to develop an order regarding which provincial locality the provisions to be recorded in the books of laws belong to and to provide faster access to the relevant provisions, the books of laws were divided into 17 provinces. One of these provinces is Aleppo Province and within this scope, the Aleppo Provisions Book series was created. The Aleppo Provisions Book series consists of nine books kept between the years 1742-1881.

In this study, the book number nine, which is the last volume of the Aleppo Ahkam Defteri series and the only one recorded during the Tanzimat period, was examined in terms of form and content. The book that was the subject of the research was 18.5x46 cm in size, consisted of 84 pages and 104 provisions. After giving summary information about the provisions contained in the mentioned book, the provisions classified in terms of subject cover the years 1850-1881. In this study, the complaints of the Muslim and non-Muslim people living in Aleppo and its surroundings that became the subject of litigation between the mentioned dates and what kind of measures the state took to address these problems were emphasized. In this context, we can reveal the attitude of the people towards the state and the state towards the people in the Ottoman Empire through the provisions in the Aleppo Book of Provisions Number Nine, in terms of legal priority, and we can also trace some of the disorders that emerged in the state system over times. In this study, information about the administrative and social structure of the province was also given and evaluated in line with the information given in the content of the provisions.

Keywords: Aleppo, Books of Provisions, Complaints, Tanzimat Period.

GİRİŞ

Ahkâm, Arapça hüküm’ün çoğulu olup geniş manada, herhangi bir mevzuya dair hazırlanmış olan kurallar bütününü ifade etmek için kullanılmakla birlikte, bu çalışmada “padişah buyruğu” anlamına gelmektedir.¹ Osmanlı Devleti’nde hükümler doğrudan padişah tarafından isdâr edilmez, padişahın yetki verdiği sadâret makamı veya defterdarlıktan çıkardı. Sadâret makamı tarafından hazırlanıp adına ferman veya irâde denilen hükümlerin kaydedildiği defterlere “mühimme” denilmektedir. Defterdarlık makamı tarafından çıkarılan hükümlerin kaydedildiği defterlere ise “Ahkâm-ı Mâliye” adı verilir. Günümüzde tespit edilen en eski tarihli “Ahkâm-ı Mâliye” defteri, 1521 yılına ait olup daha ziyade Rumeli’ye ait mali ahkâmı ihtiva etmektedir.² Ahkâm Defterleri’nin tamamı, maliye ahkâmı özelliğini göstermemektedir. Zira bu çalışmaya konu olan Ahkâm Defteri serisi, Divân-ı Hümâyûn’a ait olup doğrudan halkın şikâyetlerine getirilen çözümler doğrultusunda hazırlanmıştır. Ancak bu defter serisinin evveliyatında, Şikâyet Defterleri ihdas olunmuştur. Şikâyet Defterleri, konu bakımından bahçe ve tarla sınır anlaşmazlıkları, şekâvet hadiseleri, ilgili taşra mahallinin yönetiminde yetkili memurlar ile yaşanan ihtilafları, alacak-verecek ile ilgili şikâyetleri, mahkeme kararlarına itirazı, yaylak ve kışlak ihtilaflarını, vergi toplama hususunda zorluk çeken timarlı sipahinin şikâyetleri ve esnafın muhtelif şikâyetlerini ihtiva etmektedir. 1649 yılına kadar ferman, berat ve hükümlerin tamamı Mühimme Defterleri’ne

¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Yayınları, Ankara 2008, s. 20; Halil Sahillioğlu, “Ahkâm Defteri” *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1988, s. 551; T.H. Weir, “Hüküm” *MEB İslâm Ansiklopedisi*, C. 5(1), Ankara 1987, s. 627; Ahmet Özel, “Ahkâm” *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1988, s. 551.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK, Ankara 1988, s. 83; Sahillioğlu, *agm*, s. 551.

kayıt olunur iken bu tarihten itibaren yalnız devlete ait işler adı geçen defterlere yazılmış, şahsi davalara ait ferman, berat ve benzeri kayıtlar ise Şikâyet Defterleri'nde tutulmaya başlanmıştır.³

Divân-ı Hümâyûn'a iletilen şikâyet davalarının artmasından kaynaklı bürokratik işlemlerde meydana gelen yoğunluğu hafifletmek amacıyla 1742 yılında dönemin reisülküttabı Koca Ragıp Paşa tarafından ihdas olunan Ahkâm Defterleri, taşrada çözülemeyen davaların daha seri şekilde sonuca bağlanmasına vesile olmuştur.⁴ Muhteva bakımından Şikâyet Defterleri'nin devamı olup anılan tarihten itibaren şikâyetlerin eyâletlere göre ayrı defterlerde tutulmaya başlaması üzerine ortaya çıkan Ahkâm Defterleri serisi, İkinci Meşrûtiyet dönemine kadar tutulmaya devam etmiştir. Ahkâm Defterleri, şu bölgelere ayrılmıştır: Adana, Diyarbekir, Karaman, Rumeli, Anadolu, Erzurum, Maraş, Sivas, Bosna, Halep, Mora, Şam-ı Şerif, Özi-Silistre, Cezâyir, Rakka, İstanbul ve Trabzon olmak üzere toplam 17 Ahkâm Defteri serisinin tamamı, Mora Ahkâm Defteri hariç 1742 tarihinde tutulmaya başlayıp muhtelif tarihlerde sona ermektedir.⁵

Ahkâm Defterleri, "kıрма divânî" yazı türüyle yazılmışlardır. Bu yazı türüyle hızlı yazma endişesi, zaman zaman yazım hatalarının görülmemesine neden olup bu tarzda yazılmış belgelerin okunması divânîye nazaran daha zor olmuştur.⁶ Ahkâm Defterleri'nde yer alan hükümler, genel manada birkaç kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısımda, işe ve icabına göre, ilgili mahalde bulunan örfi ve şer'i yetkililerden birisi ya da birkaçına hitapta bulunulur. İkinci kısımda, şikâyetin konusu, muhtevası ve davacı kişi ya da kişilerin talebinin ne olduğundan bahsedilir. Üçüncü kısım, şikâyet konusunun çözümüne dair malûmatı içermektedir. Hükümün son bulunduğu yerde ise kaydı tutan kişinin ismi ve kaydın tutulduğu tarih yazılmaktaydı.⁷ Ahkâm Defterleri'ndeki hükümler, hukuki açıdan son kararlar olmayıp bunlar genellikle davanın görülmesi için ilgili mahalli idarecilere yönelik olarak hazırlanır ve ilgili şikâyet konusunun eğer vaki ise tahkik edilmesi keyfiyeti hatırlatılırdı.⁸

1. Halep Ahkâm Defterleri

İstanbul'da Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Hicri Cemâziyelâhir 1155-Cemâziyelâhir 1298/Milâdi 1742-1881 tarihleri arasındaki hüküm özetlerini ihtiva eden 9 adet Halep Ahkâm Defteri bulunmaktadır. Bu defterlerde Maraş ve Urfa sancakları ile Antakya, Ayntab (Antep), Bâb-ı Cubul (el-Bâb), Beylan (Belen), Cebeli Sem'an, Cısr-ı Şugur, Harım, İdlib, İskenderun, Kilis, Maarretü'n-Numan, Menbic, Rakka, Andırın, Elbistan, Maran, Pazarcık, Zeytun, Birecik, Harran, Rumkale (Halfeti), Suruç, Urfa, Eriha, Maarat-ı Mısırın, Payas, Sermin, Maare, Ravendan, Altınözü, Lazkiye, Üzeyir, Bakras, Kusayr (Dergüş), Amık ve Azez gibi kazâ ve nahiyelere ait hükümler bulunmaktadır.⁹

1.1. 9 Numaralı Halep Ahkâm Defteri

Halep Ahkâm Defterleri serisinin son cildi olan 9 numaralı defter, 18,5x46 cm büyüklüğünde ve 84 sayfadan ibaret olmuştur. Bu defterin kapağında ebru süsleme üzerine "Haleb Defteri" yazıldıktan sonra altına başlangıç tarihi olarak "min evâil-i Recebü'l-ferd sene 1266" tarihi yazılmıştır. Defterin bitiş tarihi olarak ise son sayfasındaki hükümün tarihine bakıldığında "22 Cemâziyelâhir sene 1298" tarihine yer verilmiştir. Bu bağlamda 9 numaralı defterin Mayıs 1850-Mayıs 1881 arası zaman dilimini kapsadığı ifade edilebilir. 104 hüküm özetini ihtiva eden 9 numaralı defterin yazımına "ya fettâh haza defter-i eyâlet-i Haleb der-zamân-ı sadr-ı sudürü'l-vüzerâ hazret-i Reşid Mustafa Paşa ve fî eyyâm-ı umûr-ı nezâret-i hâriciye hazret-i Muhammed Emîn Âlî Paşa yesserühüma allah mâ-yürîd ve mâ-yeşâ el vakı' fî gurre-i Receb sene 1266" şeklinde yazılı dua faslıyla başlanmaktadır.¹⁰

Ahkâm defterindeki hükümler, emir ve fermânların birer sureti olup hükümün başında ilgili görevliye dair elkâb yazıldıktan sonra giriş yapıldı. Aşağıdaki tabloda, bu çalışmaya konu olan 9 numaralı defterin ihtiva ettiği hüküm özetlerine yer verilmiştir.

³ Yusuf İhsan Genç, Mustafa Küçük, vd., *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2010, s. 21; Necati Aktaş, "Atik Şikâyet Defteri" *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, s. 68.

⁴ Feridun M. Emecen, "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 5, 2005, s. 125.

⁵ Nahide Şimşir, "Ahkâm Defterleri'nin Tarihi Kıymeti ve 107 No'lu Anadolu Ahkâm Defteri'ndeki İzmir İle İlgili Hükümler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 9(1), 1994, s. 360; Genç vd., *age*, s. 22).

⁶ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 63.

⁷ Ramazan Günay, "Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17, 2013, s. 20,21.

⁸ Emecen, *aqm*, s. 134-135.

⁹ Nezif Cıkay, "Halep Ahkâm Defterlerinde Antakya", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 106(8), 2020, s. 237; Genç vd., *age*, s. 31.

¹⁰ BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), *Bab-ı Asafî, Halep Ahkâm Defterleri*, 9.

HALEP AHKÂM DEFTERİ SERİSİNİN SON CİLDİ KAPSAMINDA HALEP EYÂLETİ'NİN SOSYAL VE İDÂRİ TAHLİLİ

Tablo 1. Halep Ahkâm Defteri Hüküm Özetleri

Hüküm No	Özeti	Hüküm	Tarih
1	Müteveffa Hasan, mirasını ailesine bırakmıştır. Ancak kazâ sakinlerinden Mehmet Salih, mirasta hakkı olduğunu iddia etmişse de verasetde alakası olmadığına dair yazılan hüküm. s.1.	Evasıt L 1266	(Ağustos 1850)
2	Halep'te sakin Oseb oğlu Anton adlı zimmînin mirasının, boşanmış olduğu eşinin kızı Meryem ve kızları ile erkek ve kız kardeşlerine paylaşılması yönünde gelen hüküm. s.1.	Evahir L 1266	(Eylül 1850)
3	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep kadısına gönderilen hüküm. s.2.	Evahir Ca 1267	(Mart 1851)
4	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.3.	Evasıt C 1267	(Nisan 1851)
5	Fethi Altan adında bir zimmî, Halep Kazâsı'nda ikamet eden 3 zimmîye olan borcunu ödemede güçlük çekmektedir. Bu hususta ödeme kolaylığı sağlanması için gönderilen hüküm. s.3.	Evasıt Ra 1268	(Ocak 1852)
6	Antakya Kazâsı'nda mülkiyeti Seyyid İbrahim'e ait bir bahçeyi adı geçen kazâ sakini İzzet'in zapt etmek istemesi üzerine gönderilen hükümde, bahsi geçen bahçenin İbrahim'e iadesi bildirilir. s.4.	Evahir R 1268	(Şubat 1852)
7	Nakum adlı bir zimmî, Halep Kazâsı'nda ikamet eden Müslüman ve gayrimüslimlerden toplam 33 kimseye olan borcunu ödemekte güçlük çekiyor. Bu hususta ödeme kolaylığı sağlanması için gönderilen hüküm s 4.	Evahir Ca 1268	(Mart 1852)
8	Halep Kazâsı'nda ikamet eden Yusuf, Corci adlı zimmîden alacağını tahsil etmekte güçlük çekmesi üzerine, Yusuf'un alacağının tahsiline kolaylık sağlanması için mübaşir tayin olunduğu bildirilmiştir. s.5.	Evail C 1268	(Mart 1852)
9	Halep Kazâsı'nda ikamet eden Şükrü, 2 zimmîden alacağını tahsil etmekte güçlük çekmesi üzerine, Şükrü'nün alacağının tahsiline kolaylık sağlanması için gönderilen hüküm. s.5.	Evail C 1268	(Mart 1852)
10	Razk adlı zimmî, Halep Kazâsı sakinlerinden 4 zimmîye olan borcunu ödemekte güçlük çekmesi üzerine.,bu hususta ödeme kolaylığı sağlanması için gönderilen hüküm. s.5.	Evahir N 1268	(Temmuz 1852)
11	Makris adlı zimmî, Kilis Kazâsı'nda sakin Cibro adlı zimmîden kefalet ücreti alacağının tahsili için Halep valisi ile Kilis Kazâsı naib ve müdürüne gönderilen hüküm. s.6.	Evail Za 1268	(Ağustos 1852)
12	Antakya Kazâsı'nda eşkıya çetesi tarafından katledilen kazâ sakini Hasan'ın bütün katillerine gerekli yargılama işleminin yapılması için gönderilen hüküm. s.6.	Evasıt S 1269	(Kasım 1852)
13	Reyhaniye Kazâsı sakinlerinden Civelekzâde Hacı Mustafa Fehmi'nin sahibi olduğu 4 baş hayvanı haksız yere alıkoyan 3 kazâ sakini hakkında gerekli tahkikatın yapılması için mübaşir gönderildiği bildirilmiştir. s.7.	Evasıt S 1269	(Kasım 1852)
14	Ohan adlı zimmî, Halep Kazâsı sakinlerinden Baled oğlu Cebre adlı zimmîden kefalet ücreti alacağının tahsili için Halep valisi, mollası, müftüsü ve idâre meclisine gönderilen hüküm. s.7.	Evahir S 1269	(Aralık 1852)
15	Abdülmesih, Naum ve Kuka adlı zimmîler, Halep Kazâsı'nda ikamet eden Müslüman ve gayrimüslimlerden toplam 13 kimseye olan borcunu ödemekte güçlük çekmektedir. Bu hususta ödeme kolaylığı sağlanması için gönderilen hüküm. s.8.	Evasıt Z 1269	(Eylül 1853)
16	Kilis Kazâsı'nın Şeyh Karyesinde sakin Hüseyin'in sahibi olduğu tarlaları 3 sene boş bıraktığı iddiasıyla ilgili yerleri zapt eden Mehmet ve Ömer ile aralarında yaşanan ihtilafın çözümü için mübaşir gönderildiği, Kilis kaymakamına bildirilmiştir. s.8.	Evail Ca 1270	(Şubat 1854)
17	Kilis Kazâsı'nın Şeyh Karyesinde sakin Hüseyin'in bahçesini ve diğer bazı mülkünü zapt eden 3 Müslüman hakkında gerekli incelemenin yapıp bahsi geçen bahçe ve mülkün iadesi için Halep valisi ile Kilis kaymakamına gönderilen hüküm. s.9.	Evail Ca 1270	(Şubat 1854)

SIRAÇ AKTÜRK

18	Abdullah, Antep Kazâsı'nda sakin 5 kimseye olan borcunu ödemekte güçlük çekmektedir. Bu hususta ödeme kolaylığı sağlanması için Antep kaymakamına gönderilen hüküm. s.9.	Evahir C 1270 (Mart 1854)
19	Antep Kazâsı'nda sakin Safiye Hatun'un mülkiyetinde olan ev ve dükkan için kazâ sakini Mustafa'nın hak talep etmesi üzerine, bu duruma müdahale edilmesi için gönderilen hüküm. s.9.	Evasıt B 1270 (Nisan 1854)
20	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.10.	Evail N 1270 (Haziran 1854)
21	Antakya Kazâsı'nda sakin Hacı Mustafa'nın 4 kişiye olan borcunu ödemekte güçlük çekmesi üzerine, gerekli kolaylığın sağlanması amacıyla gönderilen hüküm. s.10.	Evasıt Z 1270 (Eylül 1854)
22	Ahmed'in Antakya Kazâsı sakinlerinden 5 Müslüman ve 3 zimmîye olan borcunu ödemekte güçlük çekmesi üzerine, gerekli kolaylığın sağlanması amacıyla gönderilen hüküm. s.10.	Evahir Z 1270 (Eylül 1854)
23	Abdülkadir'in Antep Kazâsı sakinlerinden biri kadın olmak üzere toplam 7 Müslüman kimseye olan borcunu ödemekte güçlük çekmesi üzerine gerekli kolaylığın sağlanması amacıyla gönderilen hüküm. s.11.	Evail S 1271 (Ekim 1854)
24	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.11.	Evail Ra 1271 (Kasım 1854)
25	Halep Kazâsı sakini Hatibzâde Seyyid Abdurrahman'dan alacağı olduğunu iddia eden Mustafa ve Abdullah'ın hak talebinin yerinde olmadığına dair gönderilen hüküm. s.12.	Evail Ca 1271 (Ocak 1855)
26	Şeyh Mehmed'in Halep Kazâsı sakinlerinden olan Şeyh Mustafa'dan alacağının tahsili için gönderilen hüküm. s.12.	Evahir S 1271 (Kasım 1854)
27	Halep Kazâsı'nda sakin Seyyid Ahmed'in mülkü olan 2 bahçe üzerinde akan suyu gasp edip kendi bahçelerine aktaran Hasan, Mehmet ve İbrahim hakkında gerekli tahkikatın yapıp su yatağının değiştirilmesine dair gönderilen hüküm. s.12.	Evahir S 1271 (Kasım 1854)
28	Mehmed'in Halep Kazâsı sakinlerinden Duhancıoğlu Cebre adlı zimmiden alacağının tahsili için gönderilen hüküm. s.13.	Evahir S 1271 (Kasım 1854)
29	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.13.	Evahir Za 1271 (Ağustos 1855)
30	Antep Kazâsı'nda sakin Zenob adlı zimmînin vefatı üzerine tüm mirası kardeşi Oseb'e intikal etmiştir. Ancak kazâ sakinlerinden Abdullah'ın bahsi geçen mirasa haksız yere el koyması üzerine, gerekli tahkikatın yapılması için gönderilen hüküm. s.14.	Evasıt M 1272 (Eylül 1855)
31	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.14-15.	Evahir M 1272 (Ekim 1855)
32	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.15.	Evail B 1272 (Mart 1856)
33	Antep Kazâsı'nda sakin Nakkaşoğlu Karabet veled-i Ovanes adlı birine ait emlakın Müslüman bir kimse tarafından zapt edilmesi üzerine gönderilen hükümde, gerekli tahkikat ve hukuki tedbirlerin alınması bildirilir. s.16.	Evasıt Ş 1272 (Nisan 1856)
34	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.16,17.	Evahir Ş 1272 (Nisan 1856)
35	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.17,18.	Evail N 1272 (Mayıs 1856)
36	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.18,19.	Evasıt 1272 (1856)

HALEP AHKÂM DEFTERİ SERİSİNİN SON CİLDİ KAPSAMINDA HALEP EYÂLETİ'NİN SOSYAL VE İDÂRİ TAHLİLİ

37	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.19,20.	Evasıt B 1272 (Mayıs 1856)
38	Antep Kazâsı'nda sakin Ahmed'in vefatı üzerine mirasın oğlu Hacı Ahmed'e intikali sırasında kazâ sakinlerinden Abdullah'ın, bahsi geçen mirasa haksız yere el koyması üzerine, gerekli tahkikatın yapılması için gönderilen hüküm. s.20.	Evail Za 1272 (Temmuz 1856)
39	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.20,21.	Evasıt S 1273 (Ekim 1856)
40	Musul kiracılarından Deveci Abdullah'a ait at ve deve sürüsünü Halep civarında sakin Estel Aşireti tarafından gasp edilmesi üzerine başlatılan yargılamada hukuka uygun davranılması ve hayvanatın iadesine dair gönderilen hüküm. s.21.	Evail Ra 1273 (Kasım 1856)
41	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.22.	Evahir Ra 1273 (Kasım 1856)
42	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.22,23.	Evahir S 1273 (Ekim 1856)
43	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.23.	Evahir N 1273 (Mayıs 1857)
44	Musul kiracılarından Deveci Abdullah'a ait at ve deve sürüsünü Halep civarında sakin Ezteh Aşireti tarafından gasp edilmesi üzerine, bahsi geçen hayvanatın hukuka uygun bir şekilde Abdullah'a teslimine dair gönderilen hüküm. s.24.	Evail S 1274 (Eylül 1857)
45	Mağdis Kirhor'un Halep Kazâsı'nda sakin 20 Müslüman ve 16 gayrimüslime olan borcunu ödemekte güçlük çekmesi üzerine, gerekli kolaylığın sağlanması amacıyla gönderilen hüküm. s.24.	Evahir S 1274 (Ekim 1857)
46	Antakya Kazâsı'nda sakin Abdullah'a babasından miras kalan mülke haksız yere el koymaya çalışan 4 Müslüman kimse için gönderilen hükümde, gerekli tahkikatın yapılması bildirilir. s.24.	Evahir S 1274 (Ekim 1857)
47	Mıgırdiç ve zevcesi Banton, Halep'ten İskenderun'a giderken yolda eşkıya çetesi tarafından bütün eşyaları ve nakit paralarının gasp edilmesi üzerine, gerekli tahkikatın yapılması için gönderilen hüküm. s.25.	Evasıt C 1274 (Ocak 1858)
48	Halep Kazâsı'nda sakin Nefşer oğlu Markos'un sahibi olduğu dükkana haksız yere el koymak isteyen Tarablıoğlu Mahmud'un bu girişimine müdahale edilmesine dair gönderilen hüküm. s.25.	Evahir B 1274 (Mart 1858)
49	Mıgırdiç ve ailesi, İskenderun ve Belen arasındaki bir mahalde 3 Müslüman şakinin saldırısı sonrası bütün malını kaybetmiştir. Bunun üzerine gönderilen hükümde, tahkikat yapıp mağdurun çalınan malının teslimi bildirilir. s. 25,26.	Evasıt N 1274 (Nisan 1858)
50	Halep Kazâsı'nda sakin Tatar Ali'nin vefatı üzerine mirasını, Kel Ali adında kimse gasp etmiştir. Müteveffanın oğlu İbrahim'in buluşa erip bahsi geçen mirası Kel Ali'den talebine red cevabı alması üzerine gönderilen hükümde, mirasın İbrahim'e verilmesi bildirilir. s.26.	Evahir M 1275 (Eylül 1858)
51	Halep Kazâsı'nda sakin Abdurrahman'ın Bakizâde Ahmet'ten alacağını tahsil etmekte güçlük çekmesi üzerine gönderilen hükümde, bahsi geçen borcun ödenmesi hususunda gerekli kolaylığın sağlanması bildirilir. s.26.	Evahir S 1275 (Ekim 1858)
52	Halep Kazâsı'nda sakin Abdurrahman'ın Bakizâde Ahmet'ten alacağını tahsil etmekte güçlük çekmesi üzerine gönderilen hükümde, bahsi geçen borcun ödenmesi hususunda gerekli tedbirlerin alınması bildirilir. s.27.	Evail Ra 1275 (Ekim 1858)
53	Abdullah'ın Halep'te sakin 5 Müslüman kimseden alacağını tahsil edemeden vefatı üzerine, çocukları bahsi geçen alacağı tahsil etmekte güçlük çekmiştir. Bunun üzerine gönderilen hükümde, bahsi geçen ödemenin yapılması bildirilir. s.27.	Evail Ra 1275 (Ekim 1858)

SIRAÇ AKTÜRK

54	Abdullah'ın Halep'te sakin 5 Müslüman kimseden alacağını tahsil edemeden vefatı üzerine, çocukları bahsi geçen alacağı tahsil etmekte güçlük çekmiştir. Bunun üzerine gönderilen hükümde, bahsi geçen ödemenin yapılması bildirilir. s.27,28.	Evasıt Ra 1275 (Ekim 1858)
55	Musul kiracılarından Deveci Abdullah, hayvanat ve yüklü miktarda eşyasıyla Haleb'e gelir iken yolda Gazze Aşireti tarafından gasp edilmiştir. Bunun üzerine, bahsi geçen hayvanat ve eşyanın Abdullah'a teslimine dair gönderilen hüküm. s.28.	Evahir Ra 1275 (Kasım 1858)
56	Halep'te vefat eden Abdullah'a ait bir ev için 2 hatun, miras hakkı olduğunu iddia eder. Bunun üzerine, Ali Galip ve diğer çocukları ile vasi Abdurrahman'ın itirazları sonucu gönderilen hükümde, bahsi geçen 2 hatunun haksız olduğu bildirilir. s.28.	Evasıt R 1275 (Kasım 1858)
57	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.29.	Evasıt C 1275 (Ocak 1859)
58	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.30,31.	Evahir R 1276 (Kasım 1859)
59	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.31.	Evasıt Ra 1276 (Ekim 1859)
60	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.32.	Evahir S 1276 (Eylül 1859)
61	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.33.	Evail Ra 1276 (Eylül 1859)
62	Halep sakinlerinden Esad'a 30 bin kuruş borcu olan Hacı Ahmed'in borcunu ödeme konusunda güçlük çekip çekemeyeceğine dair tahkikat yapıp nihai kararın bildirilmesi için gönderilen hüküm. s.33.	Evasıt Ca 1276 (Aralık 1859)
63	Antakya Kazâsı'nda sakin Yusuf'un sahip olduğu tarlaları zapt eden oğlu Mehmet, bahsi geçen tarlaları bir başkasına devretmiştir. Bahsi geçen tarlaların Yusuf'a devri hususu için gönderilen hüküm. s.34.	Evail Ra 1277 (Eylül 1860)
64	Hüseyinzâde Seyyid Ahmet'ten çocuklarına miras kalan mülkiyet, Halep Kazâsı'nda sakin Süflüoğulları Hacı Hasan ve Seyid Talip tarafından zapt edilmiştir. Bunun üzerine gönderilen hükümde, bahsi geçen mülkiyetin Seyyid Ahmet'in çocuklarına iadesi bildirilir. s.35.	Evasıt Ra 1277 (Eylül 1860)
65	3 Müslüman kimsenin Halep Kazâsı'nda sakin 9 Müslüman ve 3 gayrimüslime olan borçlarını ödemekte güçlük çekmesi üzerine gönderilen hükümde, alacaklıların borcunun tahkikatı ve ödeme kolaylığı sağlanması bildirilir. s.35.	Evasıt Ca 1277 (Kasım 1860)
66	Antakya Kazâsı'nda sakin İlyas Abdülmesih adlı bir Süryaninin satın aldığı tarlayı kazâ sakini Mustafa'nın zapt etmesi üzerine,gönderilen hükümde, gerekli tahkikatın yapıp İlyas Abdülmesih'in yaşadığı mağduriyetin giderilmesi bildirilir. s.36.	Evail Za 1277 (Mayıs 1861)
67	Antakya Kazâsı'nda sakin Seyyid Ahmed'in mülkiyeti olan bir bahçeye kazâ sakini Abdullah'ın müdahale etmesi üzerine gönderilen hükümde, Abdullah'ın bahsi geçen bahçeye müdahalesinin engellenmesi bildirilir. s.36.	Evahir Z 1277 (Temmuz 1861)
68	Antakya Kazâsı'nda sakin Seyyid Ahmed'in mülkiyeti olan bir bahçeye kazâ sakini Abdullah'ın müdahale etmesi üzerine gönderilen hükümde, Abdullah'ın müdahalesinin hukuka aykırı olduğu bildirilir. s.37.	Evahir Z 1277 (Temmuz 1861)
69	Antakya Kazâsı'nda sakin Zincirzâde Ahmet'in vefatından sonra yaşanan miras davası üzerine gönderilen hükümde, dava konusu işlem için hukuka uygun tedbirler alınması bildirilir. s.37.	Evahir Z 1277 (Temmuz 1861)
70	Antakya Kazâsı'nda sakin Yusuf'un sahip olduğu tarlaları zapt eden oğlu Mehmet, bahsi geçen tarlaları bir başkasına devretmiştir. Bahsi geçen tarlaların Yusuf'a devri hususuna dair gönderilen hüküm. s.38.	Evail S 1278 (Ağustos 1861)

HALEP AHKÂM DEFTERİ SERİSİNİN SON CİLDİ KAPSAMINDA HALEP EYÂLETİ'NİN SOSYAL VE İDÂRİ TAHLİLİ

71	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.38-40.	Evahir Ra 1278 (Eylül 1861)
72	Mustafa, Halep Kazâsı'nda sakin babasından miras kalan mülk ve hayvanatı idare edebilecek yaşta olmadığından vasi olarak kazâ sakini Ali tayin olunur. Mustafa'nın buluğa erdikten sonra bahsi geçen mirası almakta güçlük çekmesi üzerine gönderilen hükümde, bahsi geçen mirasın Mustafa'ya iadesi bildirilir. s.40.	Evail Ş 1278 (Şubat 1862)
73	Halep Kazâsı'nda sakin 2 Müslüman kardeşe, babalarından miras kalan dükkana Halid, Abbas ve Hacı Mehmed'in el koyması üzerine gönderilen hükümde, hukuka aykırı olan bu işleme müdahale edilmesi bildirilir. s.41.	Evahir Ş 1278 (Şubat 1862)
74	İdlib Kazâsı'nda sakin 2 aile, birer seyyid aile olup vergiden muaf oldukları bilinmesine rağmen kazâ zabiti tarafından yüklü miktarda vergi talep edilmesi üzerine gönderilen hükümde, emlak ve arazileri olmayan 2 ailenin vergilendirilmesi konusundaki düzenlemenin yeniden tahkiki istenir. s.41.	Evasıt Z 1278 (Haziran 1862)
75	Antakya Kazâsı'nda sakin 2 kız kardeş ile diğer aile üyelerine babalarından kalan mirasın paylaşımı hususunda yaşanan ihtilaf üzerine gönderilen hükümde, terekenin miras hukukuna göre taksimi bildirilir. s.42.	Evail M 1279 (Haziran 1862)
76	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.42,43.	Evahir Ş 1279 (Şubat 1863)
77	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.43,44.	Evahir Za 1279 (Mayıs 1863)
78	Halep'te sakin bazı kimselerin emlak ve nukudunu gasp eden Hacı Mustafa'ya dair gerekli tahkikat ve müdahalenin yapılması amacıyla gönderilen hüküm. s.44,45.	Evahir L 1280 (Mart 1864)
79	Halep Kazâsı'nda sakin 6 kadın ve 4 erkek Müslümanın mutasarrıfı olduğu değirmene bir Yahudinin hakkı olduğunu iddia etmesi üzerine gönderilen hükümde, gerekli tahkikatın yapıp müdahalede bulunulması bildirilir. s.45.	Evasıt S 1281 (Temmuz 1864)
80	Maarratü'l-Misri Kazâsına tâbi Maarretü'l-İhvan Köyünde sakin Yusuf ve Ali'nin mutasarrıfı oldukları tarlaları, 3 Müslüman kimsenin zapt etmek istemesi üzerine gönderilen hükümde, gerekli tahkikatın yapılması bildirilir. s.46.	Evahir B 1281 (Aralık 1864)
81	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.46,47.	Evail B 1281 (Aralık 1864)
82	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.48.	Evail B 1281 (Aralık 1864)
83	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep kadısına gönderilen hüküm. s.49,50.	Evasıt M 1282 (Haziran 1865)
84	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.50.	Evail Za 1282 (Mart 1866)
85	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.51-54.	7 Z 1283 (12 Nisan 1867)
86	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep kadısına gönderilen hüküm. s.54,55.	8 S 1284 (11 Haziran 1867)
87	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep mollasına gönderilen hüküm. s.55,56.	8 S 1284 (11 Haziran 1867)
88	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep kadısına gönderilen hüküm. s.56,57.	16 B 1284 (13 Kasım 1867)
89	Halep'te mevcut bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep kadısına gönderilen hüküm. s.58-60.	4 Ra 1286 (14 Haziran 1869)
90	Halep'teki bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep Kazâsı naibine gönderilen hüküm. s.60-63.	16 M 1287

SIRAÇ AKTÜRK

		(18 Nisan 1870)
91	Halep'teki bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep Kazâsı naibine gönderilen hüküm. s.63,64.	10 Za 1287 (1 Şubat 1871)
92	Halep Kazâsı'nda naib Seyyid Abdurrahim tarafından gönderilen i'lam-ı şer'ide, mirasın çocukları arasında bölüştürülmesi hususunda yaşanan müdahalenin engellenmesi talep edilmiştir. s.65,66.	28 Z 1287 (21 Mart 1871)
93	Halep'teki bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep Kazâsı naibine gönderilen hüküm. s.66-69.	27 L 1288 (9 Ocak 1872)
94	Halep'teki bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep Kazâsı naibine gönderilen hüküm. s.69-71.	3 Za 1288 (14 Ocak 1872)
95	Ulemadan Keyyâlizâde Seyyid İsmail Efendi'nin ailesi ile diğer 3 kimsenin İdlîb Kazâsı'nda mülkiyetleri olmamasına rağmen kendilerinden vergi talebinde bulunulması üzerine gönderilen hükümde, Nakibüleşraf'da kaydı bulunan Keyyâlizâde'ye gerekli kolaylığın ve muafiyetin sağlanması bildirilir. s.71,72.	24 C 1289 (29 Ağustos 1872)
96	Reyhaniye Kazâsı'nda sakin Süleyman isminde bir kimsenin mutasarrıfı olduğu tarlayı, kazâ sakini 3 Müslüman kimsenin zapt etmek istemesi üzerine gönderilen hükümde, bahsi geçen tarlanın Süleyman'a iadesi bildirilir. s.72,73.	23 Za 1289 (22 Ocak 1873)
97	Elbistan Kazâsı'nın Telnur Karyesinde Hacı Mehmet Emin ve Ahmed'in mutasarrıfı olduğu tapulu tarlayı 3 Müslüman kimsenin zapt etmek istemesi üzerine gönderilen hükmün kaydı, defterde yarım bırakılmıştır. s.73,74.	Tarih Belirtilmemiş
98	Elbistan Kazâsı'nın Sarsab Nahiyesine tâbi Çoğluhan Karyesi ahalisinin mutasarrıfı olduğu mera alanının kazâ sakini Hacızâde Ahmet ve kardeşi İbrahim tarafından zapt edilmek istenmesi üzerine gönderilen hükümde, bahsi geçen meranın hukuken kazâ ahalisine ait olduğu bildirilir. s.74.	9 R 1292 (15 Mayıs 1875)
99	Antep Kazâsı'nda sakin 5 Müslümanın mutasarrıfı olduğu 5 ayrı sebze bahçesini, kazâ sakini Halil'in zapt etmek istemesi üzerine gönderilen hükümde, hukuka aykırı olan bu müdahaleye engel olunması bildirilir. s.75.	6 B 1292 (8 Ağustos 1875)
100	Halep'teki bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep Kazâsı naibine gönderilen hüküm. s.75-77.	14 N 1292 (14 Ekim 1875)
101	Elbistan Kazâsına tâbi Çoğhan Karyesi sakini 5 Müslüman kimsenin eskiden beri mutasarrıfı oldukları tarlaları, kazâ sakini Hacı Ahmet ve kardeşi İbrahim'in zapt etmek istemesi üzerine gönderilen hükümde, gerekli tahkikatın yapılması bildirilir. s.77.	6 C 1294 (18 Haziran 1877)
102	Halep'te bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep Kazâsı naibine gönderilen hüküm. s.78-80.	28 B 1295 (28 Temmuz 1878)
103	Halep'te bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep Kazâsı naibine gönderilen hüküm. s.80-82.	29 B 1295 (29 Temmuz 1878)
104	Halep'te bazı mülk ve vakıf gelirlerinin yer değiştirmesine dair Halep Kazâsı naibine gönderilen hüküm s.82-84.	22 C 1298 (22 Mayıs 1881)

Tablo 1'de verilen hüküm özetlerinin ilgili mahalli yerlere göre dağılımı şöyledir: Halep 76, Antakya 11, Antep 6, Elbistan 3, Kilis 3, Reyhaniye 2, İdlîb 2 ve Maarratü'l-Mısırî 1 olmuştur. Eyâlet Ahkâm Defterleri, halkın şikâyetleri üzerine, mahallinde halledilemeyen sorunlara çözüm bulmak amacıyla hazırlanmış olup Tablo 1'de yer verilen Halep Ahkâm Defteri'nin ihtiva ettiği hükümler, şikâyet konuları başlığı altında değerlendirilecektir.

HALEP AHKÂM DEFTERİ SERİSİNİN SON CİLDİ KAPSAMINDA HALEP EYÂLETİ'NİN SOSYAL VE İDÂRİ TAHLİLİ

Tablo 2. Şikâyetlerin Müslüman-Gayrimüslim ve Kadın-Erkek Sayıları

Şikâyet Eden			Şikâyet Edilen			
Din	Şikâyet Sayısı	Kadın / Erkek	Din	Şikâyet Sayısı	Kadın / Erkek	Mahalli Yönetim
Müslüman	53	6/48	Müslüman	50	1/49	2
Gayrimüslim	17	1/15	Gayrimüslim	12	0/12	0
Toplam	70	7/63	Toplam	62	1/61	2

Tablo 2’de belirtilen mahalli yönetim, vergi münasebetiyle şikâyet edilmiştir. İstibdâle dair yazılan hükümler, şikâyet dava türlerinden ziyade toplumsal bir düzenleme olarak ifade edildiğinden dolayı tabloya dâhil edilmemiş olup tabloda toplam 64 şikâyete yer verilmiştir. Ancak tabloda şikâyet eden sayısının 70 olarak belirtilmesinin nedeni, Müslüman ve gayrimüslim kadın/erkek nüfusun birlikte başvurduğu ortak davaların olmasından dolayı olmuştur. Tabloda verilen şikâyet sayıları, bireysel ve toplu (arz-ı mahzar) yapılış şekline göre şöyledir: Müslümanlara ait toplam şikâyet sayısının 30’u bireysel ve 18’i toplu şikâyet olup bireysel şikâyetlerin 28’i Müslümanlar arasında, 2’si Müslüman-gayrimüslim ahali arasında; toplu şikâyetlerin ise 13’ü Müslümanlar, 3’ü (M/GM-M)¹¹, 1’i (M/GM-GM) ve diğer 1’i (M-GM) arasında vuku’ bulmuştur. Gayrimüslimlere ait toplam şikâyet sayısının 9’u bireysel ve 5’i toplu şikâyet olup bireysel şikâyetlerin 4’ü gayrimüslimler ve 5’i gayrimüslim-Müslüman ahali arasında gerçekleşmiştir. Toplu şikâyetlerin ise 12’si (M/GM-GM), 2’si (GM-M/GM), 1’i (GM-GM) ve diğer 1’i (M/GM-M) ahali arasında meydana gelmiştir. Tabloya göre, Müslüman nüfusun şikâyet eden oranı % 76 ve şikâyet edilen oranı ise % 80 civarında olmuştur. Bu malûmat, ilgili dönem boyunca eyâlet genelinde Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfusa oranla $\frac{3}{4}$ ’ten daha fazlasını oluşturduğu fikrini vermektedir. Tabloda şikâyet eden Müslüman ve gayrimüslim sayılarının kadın/erkek oranıyla örtüşmemesinin nedeni, kadın ve erkeğin birlikte şikâyet ettiği davaların olmasından dolayı olmuştur.

Tablo 3. Halep Eyâleti’ndeki Müslüman ve Gayrimüslim Şahıs Adları ve Sayıları

Millet	Erkek	Sayı	Erkek	Sayı	Erkek	Sayı	Kadın	Sayı
	Mustafa	49	Hasan	37	Ömer	22	Fatıma	9
	Mehmet	116	Ali	7	Ahmet	57	Şerife	7
	Abdülkadir	29	Abdullah	43	Yusuf	18	Aişe	7
	Abdurrahman	18	İsmail	3	Haşim	6	Emine	5
	Hüseyin	16	Şükri	8	Taha	6	Hatice	4
	Ebubekir	17	Mehmet Emin	5	Musa	6	Esmâ	2
	İbrahim	25	İzzet	3	Derviş	5	Safiye	2
	Mehmet Sadık	5	Mahmut	10	Mehmet Baki	1	Şerife Meryem	1
	Mehmet Takiyüdin	2	Halil	8	Mustafa Fehmi	1	Şerife Rukiye	1
	Fethullah	4	Said	6	Tahir	4	Havva	1
	Mehmet Şerif	3	Mesut	2	Şerif	3	Amine	1
	Mehmet	2	Mehmet	1	Mehmet		Şerife	

¹¹ M: Müslüman, GM: Gayrimüslim.

SIRAÇ AKTÜRK

	Sadeddin		Muhyiddin		Gazi	1	Zeliha	1
	Abdülkerim	7	Salih	2	Osman	9	Zeliha	2
	Abdülvahap	3	İlyas	3	Talip	6	Atike	1
	Abdüllatif	3	Arif	2	Numan	1	Rasiha	1
	Emrullah	2	Emin	3	Mahfuz	1	Arife	1
	Feyzullah	1	Cüneyt	1	Esad	2	Mediha	1
	Abdürrezzak	2	Paşa	2	Kani	1	Naile	1
	Mehmet Ragıp	3	Şaban	2	Faris	1	İstemihan	1
	Süleyman	3	Naim	2	Besen	1	Saliha	1
	Mehmet Derviş	2	Yahya	1	Hicazi	1	Zeynep	1
	Mehmet Hayrullah	1	Hatavil	1	Kasım	1	Hanide Feride	1
	Abdülkerim	2	Recep	1	Şıraşi	1	Nefise	1
	Rızkullah	1	Hoca	1	Hamran	1	Cemile	1
	Bahattin	1	Nimetullah	1	Pilo	1	Refuşe	1
	Ataullah	1	Mehmet Talip	1	Abdi	2	Meryem	1
	Kahraman	1	Abdünnazif	1	Yakup	2	Afife	1
	Mehmet Üveys	1	Zekeriya	1	Reşit	1	-	-
	Abdülhey	1	Muhsin	1	Abbas	1	-	-
	Hayrullah	1	Genco	1	Bekir	2	-	-
	Akil	1	Mehmet Salih	2	-	-	-	-
Yahudi	Beyho	1	Hayim	1	Yakup	1	Ahye	1
	Keyay	1	Musa	1	Yusuf	1	-	-
	David	1	Abraham	2	Şagum	1	-	-
	Yasef	2	Mayir	1	Pişva	1	-	-
	İlyas	6	Yusuf	5	Meşan	1	Minoş	1
	Naum	9	Anton	9	Zahar	1	Lusya	1
	Oseb	3	Atron	2	Cire	1	Arefnanci	1
	Corci	4	Sergis	2	Vervail	1	Keser	1
	Kirkor	3	Bakom	2	Ceyro	1	Gürbener	1
	Mihail	5	Cebre	2	Abdalah	1	Mirem	1
	Abdülmesih	2	Makris	1	Sahaf	1	Meryem	2
	Ferrar	1	Matta	1	Şit	1	Kata	1
	Makdin Evadin	1	Nev	1	Yempeva	1	Mariya	2
	Zenob	1	Hanne	1	Zan	2	Gara	1
Barbara	1	Alton	1	Şegıb	1	Sosat	1	

HALEP AHKÂM DEFTERİ SERİSİNİN SON CİLDİ KAPSAMINDA HALEP EYÂLETİ'NİN SOSYAL VE İDÂRİ TAHLİLİ

Polis	1	Nakum	1	Kasdi	1	Sofya	1
Gazariya	1	Yortam Hana	1	Artin	1	Banton	1
Pato	1	Avari Abut	1	Ohan	1	Milya	1
Zahorya	1	Karabet	1	Albos	1	Zizek	1
Mıgırdiç	1	Esmid	1	Todorin	1	Sabiha	1
Kirilis	1	Evder	1	Agob	1	-	-
Evadis	2	Gürçi	1	Guzal	1	-	-
Rifail	1	Koka	1	Şarie	1	-	-
Arahrenci	1	Anhavar	1	Hekim	1	-	-
Bosof	2	Bedros	1	Martos	1	-	-
Ankavad	1	Valid Ovanis	1	Mikail	2	-	-
Hatal	1	-	-	-	-	-	-

Dokuz numaralı Halep Ahkâm defteri'ndeki hükümlerin % 77'si, Halep Kazâsı ve yakın yerleşim yerlerindeki dava konularını ihtiva etmektedir. Bu bakımdan tablo 3'deki erkek ve kadın isimlerinin büyük bir kısmı, Halep şehri ve yakın yerleşim yerlerinde kullanılan isimler olmuştur. Tabloya davacı ve davalı tarafın isimlerinin yanı sıra tarafların yakın akrabaları ve diğer kazâ sakinleri ile memurların da isimleri ilave edilmiştir. Millet veya mezhebi defterde tespit edilemeyen zımmî isimler, gayrimüslim kategorisinde verilmiş olup Yahudi ve gayrimüslim kategorisinde yazılan isimler, Türkçe okunuşları şekliyle tabloda belirtilmiştir.

Tablo 3'deki isimler Müslüman, Yahudi ve gayrimüslim olmak üzere 3 ayrı kategori şeklinde düzenlenmiştir. Bahsi geçen 3 kategori dahilinde tespit edilen erkek ve kadın isimleri sayı bakımından şöyledir: Müslüman 92 erkek ve 27 kadın, gayrimüslim 68 erkek ve 16 kadın, Yahudi 12 erkek ve 1 kadın olmuştur. Tabloda adı geçen Müslüman erkek ve kadın isimleri arasında sayı bakımından en çok kullanılan isimler, ehl-i beyt, ilk 4 halife ve peygamber isimleri olmuştur. Tespit edilen 660 Müslüman erkek nüfusu arasında peygamber isimlerini alan kişi sayısı 327 olup Hz. Muhammed'e nispet eden isimler olan Mehmet, Mustafa, Ahmet ve Mahmut isimleri, % 35.12 oranıyla en sık kullanılan erkek isimleri olmuştur. Hz. Muhammed'e nispet edilen isimler ile Ali, Hasan, Hüseyin, Ebubekir, Abdülkadir ve Abdurrahman isimleri, seyyid ve şeyh sıfatlarıyla en çok anılan isimler olmuştur. Tabloya göre ilk 4 halife isimlerini alan kişi sayısı 85 olup Hz. Ali ismi, % 43.52 oranıyla en sık kullanılan halife ismi olmuştur. Ehl-i beyt içerisinde Hz. Muhammet'ten sonra ismi en çok kullanılan aile ferdi, erkeklerde Hz. Ali ve kadınlar arasında Hz. Fatıma ve Hz. Aişe olmuştur. Tabloda yazılan Yusuf, Musa, Yakup, İlyas ve Meryem isimleri Müslüman, Yahudi ve gayrimüslim kategorisinde yer alan ortak isimler olmuştur.

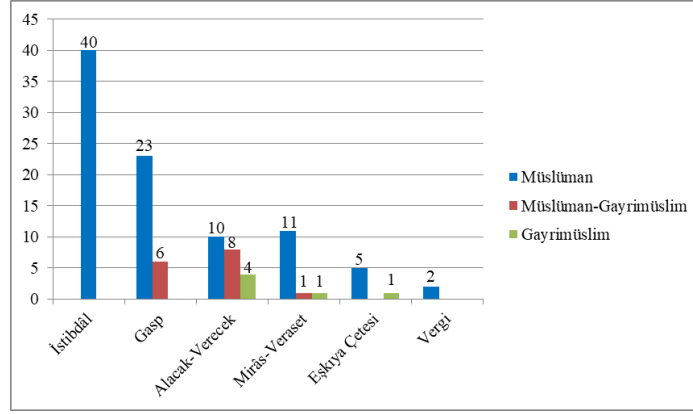
1.1.1. Şikâyet Konuları

Halep Ahkâm Defteri serisinin son cildi olan 9 numaralı defter, Tanzimat döneminde kaleme alınan tek defter olup serinin diğer ciltlerine göre zaman aralığı bakımından en uzun defter olmuştur.¹² Bununla birlikte, Tanzimat döneminde taşra idâri birimlerinde yapılan düzenlemeler, yeni kurumların ihdas edilmesi ve bazı Tanzimat öncesi uygulamaların yürürlükten kaldırılması, 9 numaralı defterin konu zenginliği ve hüküm sayısı bakımından serinin diğer ciltlerine¹³ göre oldukça düşük olmasına neden olmuştur. Zira tablo 1'de belirtilen hükümlerin üçte birinden fazlası, vakıf ve mülk malının yer değiştirmesiyle ilgili olup defterin ihtiva ettiği hükümlerin konu bakımından dağılımı aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Grafik 1'deki hüküm sayısının tablo 1'deki hüküm özeti sayısından daha fazla olmasının nedeni, bazı hükümlerin muhteva bakımından birden çok kategoriye dahil olmasından dolayı olmuştur. Grafiğe göre, Halep Eyâleti'nde 1850-1881 yılları arasında yaşayan halkın en çok muzdarip olduğu konuları gasp, borçlanma ve miras kavgaları teşkil etmektedir. Defterde en çok yer verilen hüküm konusu ise istibdâl olmakla birlikte, bu konu halkın şikâyetinden ziyade vakfın sürdürülebilirliği ve toplumsal ihtiyaçtan kaynaklı olmuştur. Grafikte verilen malûmatın değerlendirmesi, aşağıda ayrı başlıklar halinde yapılacaktır.

¹² Nezif Cıkay, "Halep Ahkâm Defterleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 32, 2018, s. 684.

¹³ 1. cilt 1.298 hüküm, 2. cilt 1.174 hüküm, 3. cilt 1.269 hüküm, 4. cilt 468 hüküm, 5. cilt 489 hüküm, 6. cilt 409 hüküm, 7. cilt 184 hüküm ve 8. cilt 335 hükümden ibaret olmuştur (Cıkay, "Halep Ahkâm Defterlerinde Antakya", s. 237).

Grafik 1. 9 Numaralı Halep Ahkâm Defteri'nin Konu Dağılımı

1.1.1.1. İstibdâl

İstibdâlın sözlük anlamı, değiştirme, bir şeyi verip yerine diğer bir şeyi isteme ve vakfı mülk ile mübadele etmektir.¹⁴ Hukuki bir terim olarak ise istibdâl, vakfa ait bir malın, mülk olan bir mal ile veya başka bir vakıf mal ile değiştirilmesi işlemidir.¹⁵

İstibdâlın tanımına dair verilen malûmat dikkate alındığında bu işlem, bireysel ya da toplumsal şikâyet konusuna dâhil edilememekle birlikte, padişah irâdesini ihtiva ettiğinden dolayı ahkâm defterinde bu tür hükümlere yer verilmiştir. İstibdâlın gerçekleşmesi için aranan şartlar genel olarak şunlardır: vakıf kuran kişinin vakıfnâmesinde istibdâl yapılabileceğine ilişkin malûmat olması, vakıf malının gelir getiremez veya gelirinin vakfın masraflarını karşılayamaz duruma düşmesi, vakfın tamiri için ihtiyaç duyulan gelir kaynağının temin edilememesi, bedel olarak alınacak akarın yer ve mevkii bakımından vakıf akarıyla aynı değerde ya da daha üstün olması, istibdâl edilecek vakıf malı için bedel olarak nakit para alınmaması gerektiği belirtilmekle birlikte, bu hususta nakit paranın da alınabileceği görüşü tercih edilmektedir. Hâkimin kararı ve irâde-i seniyye alınarak uygulanacak olan istibdâl muamelesinde, vakıf malının satım akdinde gabn-i fâhiş¹⁶ bulunmamasına ve ilgili mütevellinin aile fertleri ile şahitlikleri caiz olmayan kişilere satılmamasına dikkat edilmiştir.¹⁷

Tablo 1'e göre, istibdâle dair yazılan hükümlerde Halep kadısına, mollasına ya da naibine hitap edilmiştir. 1864 yılı sonuna kadar gönderilen hükümlerde Halep mollasına ve bu tarihten sonra gönderilen hükümlerde Halep mollası veya kadısına hitap edilmiştir. 1870 yılından itibaren gönderilen hükümler ise Halep Kazâsına hitaben yazılmış olup Halep Kazâsı naibine şeklinde ifade edilmiştir. Defter kaydına göre, 1850-1881 yılları arasında Halep Eyâleti'nde istibdâle neden olan şartlar ve hüküm sayıları şunlardır: hüküm 24, 36, 42, 57, 61, 71, 77, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 100, 102, 103 ve 104'te vakfın tamiri için ihtiyaç duyulan gelir kaynağının temin edilememesi; hüküm 29, 34, 42 ve 58'te ilgili vakıf binalarının yıkılmış veya atıl durumda olması; vakıf gelirinin vakfın masraflarını karşılayamaz duruma düşmesi ve mülk akarın yer ve mevkii bakımından vakıf akarından daha üstün olması; mülk emlakın kıymet ve gelirinin, vakıf emlakın kıymet ve gelirinden daha fazla olması şartlarının yer aldığı tespit edilmiştir. Bu son şartın, defterde kayıtlı istibdâle dair hükümlerin tamamında yer alması, istibdâl işlemi için dikkat edilen en önemli ayrıntının mülk emlakın kıymet ve gelirinin, vakıf emlakın kıymet ve gelirinden fazla olması olduğu şeklinde ifade edilebilir. Defterde ayrıca evladiyet üzere şartlı vakıfların gelirlerine yapılan müdahale sonucu gerçekleştirilen istibdâlın şikâyet konusu olduğu bir hükme de yer verilmiştir.

İstibdâl işleminin gerçekleşmesi için yukarıda bahsi geçen şartların bir veya birkaçı vuku' bulduktan sonra sürecin tamamlanması, defter kaydına göre sırasıyla şöyledir: Öncelikle istibdâli talep eden vakıf mütevellisi veya vekili, istibdâl edilecek emlak ya da malı, gerekçesiyle birlikte meclis-i şer'e bildirmekteydi. Ardından mülk ve vakıf emlak ve mallarının keşf ve muayenesi için duruma göre evkaf müdürü veya muhasebecisi, ebniye müdürü, mimarbaşı ve yardımcı mimar, belediye meclisi azası veya mühendisi, katip ve istibdâli gerçekleştirecek tarafların vekillerinin hazır bulunduğu bir heyet oluşturulurdu. İstibdâl işlemi için bahsi geçen ilgili memurların tamamı veya bir kısmından müteşekkil heyet, ilgili vakıf ve mülke ait emlak veya malları inceleyip konumu, parasal kıymeti, mimari yapısı ve büyüklüğü ile bütün tamire muhtaç kısımları ve diğer eksiklerini içeren bir rapor hazırlardı. Yapılan keşf ve muayene sonrası ilgili vakıf ve mülkün istibdâl için gerekli

¹⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 96; Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, 2009, s. 96; Devellioğlu, *age*, s. 543.

¹⁵ Belkıs Konan, "Osmanlı Hukukunda Vakıflarda İstibdâl Uygulaması", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 70, S. 3, 2021, s. 993.

¹⁶ Gabn-i fâhiş: Alishverişte kazıklama (Devellioğlu, *age*, s. 327).

¹⁷ Ahmet Akgündüz, "İstibdâl" *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul 2001, s. 319; Konan, *agm*, s. 995.

HALEP AHKÂM DEFTERİ SERİSİNİN SON CİLDİ KAPSAMINDA HALEP EYÂLETİ'NİN SOSYAL VE İDÂRİ TAHLİLİ

şartlara haiz olduğunun tespiti üzerine keyfiyet, padişaha arz edilirdi. İstibdâl işlemi için irâde-i seniyye çıkması üzerine bu izin kararı, evkâf-ı hümâyûn müfettişi vesilesiyle ilgili taşra mahalline bildirilirdi. Son olarak, istibdâl işlemi vuku' bulduktan sonra keyfiyet, evkaf-ı hümâyûn muhâsebesine bildirilip kayıt altına alındıktan sonra taraflara hüccet verilirdi. İstibdâl işlemi sonrası vakf-ı evvelin şartları, geçerliliğini korumaya devam etmiştir.

Defterde en çok yer verilen hüküm konusu istibdâl olup Halep Eyâleti'nde gerçekleştirilen istibdâl işleminin tamamı Halep şehrinde ve hüküm 71 istisna tutulmak üzere Müslümanlara ait mülk ve vakıf emlakı arasında tatbik edilmiştir. İstisna tutulan hüküm 71'de ise Müslümanlara ait vakıf emlakın bir kısmının kira suretiyle ve diğer kısmın istibdâl olmak üzere bir gayrimüslim ile anlaşıldığı belirtilmiştir. Vakıf kurumlarında devamlılık ilkesi esas alındığından dolayı hüküm 71'e göre, istibdâle konu olan yerin Müslüman veya gayrimüslime ait olması arasında fark olmadığı anlaşılmaktadır.

Halep'te istibdâl edilen vakıf ve mülk emlakı sınırları: Değirmen, bahçe, tarla, arsa, muhtelif dükkanlar (bakırcı, keresteci, fırıncı, helvacı, demirci, ayakkabıcı), imalathâneler (sabunhâne, tabakhâne) ve menzil¹⁸ olmuştur. Halep'te istibdâl işlemine tâbi tutulan vakıf ve mülk emlak ve malları arasında, kıymeti ve geliri en çok ve en az olan vakıf ve mülklerin parasal miktarı ve tarihi ise şöyledir: Vakıf 90.038 kuruş 5 para - mülk 94.785 kuruş (22 Mayıs 1881) ve vakıf 600 kuruş – mülk 800 kuruş (Nisan 1856) olmuştur.

Mülkiyet, sahibine en geniş yetkiyi kazandıran tasarruf ve hâkimiyet hakkıdır. Vakıf mülkiyeti ise vakıf adına kendilerine yetki verilmiş kişilerin ilgili mal veya emlak üzerindeki velâyet hakkına dayanıp şahıs mülkiyetinden çıkmıştır.¹⁹ Kuşkusuz sosyal fonksiyon olarak mülkiyet hakkı bireyseldir ve kolektif bir nitelik arz etmez. Bununla birlikte devlet, toplumun bütün kesimlerinin sosyal haklarını gözetecek kararlar almak zorundadır. Bu bağlamda istibdâl işlemi için kamu yararı dikkate alınmak suretiyle çıkan izn-i hümâyûnlar, vakıf ve mülki (sivil/özel) mülkiyet konusunda mutasarrıfın hakları ve toplumsal sorumlulukları arasında bir denge unsuru oluşturmuştur. İstibdâl işlemi, vakıflardaki devamlılığı koruma ve hizmette sürekliliği sağlamak amacıyla vakıf mülk ve mülki mülk arasında uygulanan bir tür sosyal hizmet görevini üstlenmiştir. Mülkiyet anlayışını sosyal fonksiyon olarak kabul eden bu uygulamaya göre mülkiyet hakkı, anlaşılabilir olarak mahrumiyet yaratmamak şartıyla mutlak bir hak olmaktan çıkıp toplumsal bir ödev dönüşmektedir.

Fıkıh bilginleri istibdâl konusunu ayrı ayrı değerlendirmiş ve bu konuda ortak bir görüş sağlanamamıştır. İstibdâle dair en kapsamlı görüşler Hanbeli ve Hanefi fakihler tarafından geliştirilmiş olup bu iki mezhep, vakıfta değişime müsbet yaklaşan mezhepler olmuştur. Vakıfta istibdâle açık olduklarını ifade eden Hanbelîler ile Hanefîler, mescit noktasında birbirlerinden ayrılırlar. Hanbelîler mescit de dâhil sınırsız olarak değişimi destekler iken Hanefîler imkân nisbetinde mescidi söz konusu alanın dışında tutmayı tercih etmişlerdir. Diğer taraftan değişime karşı çıkan mezhepler ise Mâlikîler ve Şâfiîler olmuştur. Ancak Mâlikîler ise söz konusu görüşlerini gayri menkul ile sınırlayarak menkul mallarda değişimi kabul ederler. Gayri menkullerde de mescit, yol ve kabir gibi alanların genişletilmesine ihtiyaç duyulması halinde, yalnızca buraların çevresinde bulunan vakıfların istibdâlini uygun görmüşlerdir. Şâfiîler ise menkul mallar da dâhil vakıfta değişimi tamamen reddeden bir yaklaşım sergilemişlerdir.²⁰ Buna göre araştırmaya konu olan defterde en çok kaydı tutulan hüküm olan istibdâl işleminin tamamının Halep şehrinde Müslümanlar arasında gerçekleşmesi, Halep'te yaşayan nüfusun çoğunluğunu sünnî İslâm'ın Hanbeli ve Hanefi mezhebi mensuplarının teşkil ettiği şeklinde yorumlanabilir. Defter kaydına göre, şehirde Müslümanların yanı sıra gayrimüslim unsuru olarak Yahudi ve Hıristiyan (Ermeni Katolik, Rum Katolik ve Süryani) nüfusun da yaşadığı tespit edilmiştir. Ahmet Cevdet Paşa'nın verdiği malûmata göre ise 1866 yılı itibarıyla Halep'in toplam nüfusu 12.658 hânedan ibaret olup bunun 10.180 hânesi Müslüman ve 2.478 hânesi gayrimüslim (Yahudi ile Ermeni Katolik, Rum Katolik, Süryani ve Marunî) nüfusundan oluşmaktaydı.²¹ Ömer Lütfi Barkan'ın hâneyi yani aileyi 5 kişi olarak kabul etmesi teklifi esas alınırsa, Halep'in 1866 yılında toplam nüfusunun 63.290 olduğu tahmin edilebilir.²²

1.1.1.2. Gasp/Eşkîya Çetesi

Halep Eyâleti'nde ilgili dönemde istibdâlden sonra defterde en çok yer verilen şikâyet konusu, gasp olup bu başlığa, grafikte yer verilen eşkıya çetesi de dâhil edilebilir. Ahkâm Defterleri'ndeki hükümler, hukuki açıdan son kararlar olmayıp bunlar genellikle davanın görülmesi için ilgili mahalli idarecilere yönelik olarak hazırlanır ve şikâyet konusunun eğer vaki ise tahkik edilmesi keyfiyeti hatırlatılırdı.²³ Bu bağlamda, hüküm 6, 13, 16, 33,

¹⁸ Menzil: yollardaki konak yeri, ev, bir günlük yol, konak.

¹⁹ Murat Beyaztaş, *İslâm Hukukunda Vakıfların Tağyiri ve İstibdâli*, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2016, s. 47,55.

²⁰ Beyaztaş, *agt*, s. 250.

²¹ Adem Tutar, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Halep Şehrinin Kültürel Yapısı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15 S. 2, 2010, s. 81.

²² Aydın Efe, "Osmanlı Devleti'nin aşiretlere yönelik vergi uygulamaları: Keşli Aşireti Örneği" Alparslan Demir, Tuba Tombuloğlu, E. Erdoğan, Ö. Düzbakar (Ed.). *Türk Tarihine Dair Yazılar III*, Gece Kitaplığı Yayını, Ankara 2018, s. 460; Nejat Göyünç, "Hâne" *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul 1997, s. 552.

²³ Emecen, *agm*, s. 134,135.

38, 46, 47 ve 101'de emlakının gasp edilmesi üzerine, tahkikatın yapılması için ilgili mahale mübaşir²⁴ gönderilmesi ya da sadece tahkikatın yapılması ve hüküm 40, 44'e göre, malı gasp edilen mağdurlara mübaşir aracılığıyla malının iade edilmesi, merkezi hükümet vesilesiyle çözüm bulunan şikâyetlere örnek verilebilir. Ancak gasp konusunda merkezi hükümete gelen şikâyetlerin çözümü için mahalli yönetimlerin görevlendirildiği de olmuştur. Bu cümleden olarak, hüküm 17, 19, 27, 48, 49, 67, 68, 73, 78, 79 ve 99'da, zapt ettiği emlak üzerinde hakkı olduğunu iddia eden kimselere müdahale edilmesi için taşrada ilgili idari birimlere hüküm gönderilmiştir. Bazen de hüküm 50, 55, 63, 64, 66, 70, 96 ve 98'de tespit edildiği üzere, merkezi hükümete gelen şikâyetlere doğrudan doğruya çözüm bulunup mağdur edilen kişiye hakları veya emlakının iadesine hükmedildiği de olmuştur. Bir diğer gasp çeşidi ise tarlaları boş bıraktığı iddiasıyla yapılan zapt etme işlemi olup hüküm 66 ve 80'de belirtildiği üzere, şikâyetçi olan kişilere Kanûn-ı Cedîd-i Hümâyûn'un 68'inci maddesi²⁵ gereğince muamele edilip yapılan tahkikat neticesinde, şikâyetçilere ilgili emlakın iadesine hükmedilmiştir. Bu konuda topluca şikâyetçi olunan durumlara da rastlanmaktadır. Örneğin hüküm 98'e göre, Elbistan Kazası dâhilinde yer alan Çoğluhan Karyesi ahalisinin göndermiş olduğu arz-ı mahzar²⁶ üzerine gelen cevapta, Kanûnnâme-i Arazî'nin 97'nci maddesi²⁷ gereğince muamele edilip bahsi geçen meranın hukuken kazâ ahalisine ait olduğu bildirilmiştir. Bu arada, arz-ı mahzar gönderilmek suretiyle toplu şikâyette bulunulması, ahalide ortak bilincin oluşmaya başladığının göstergesi olmuştur.

Grafik 1'de yer alan eşkıya çetesi ve gasp kategorileri bir arada ele alınmakla birlikte, hüküm 12, ayrı bir değerlendirmeye alınmalıdır. Zira hüküm 12'ye göre, Penâkli Sarıyeğen oğlu Mehmet Bey ve Çolakyeğen oğlu Paşa Bey'in lideri olduğu bir eşkıya çetesi, Antakya kazâ merkezine yarım saat mesafede olan bir mahalde, kazâ sakini Hasan'ı katletmeleri üzerine, bütün çete üyelerinin yakalanıp gerekli tahkikat ve cezai işlemin uygulanmasına hükmedilmiştir. Hükme göre, eşkıya tarafından katledilen Hasan için kısas isteyen varisleri tarafından gönderilen arzual üzerine Divân-ı Hümâyûn kaleminde çıkan yazıda, bu tür katl hadiseleri Dersaadet'te meydana gelir ise davanın şeyhülislâm dairesinde görüldüğü ve sırasıyla şahitlerin tetkiki sonrası kararın padişaha arz edildiği ve fermân-ı 'âli sadır olmadıkça icrâ-yı kısasın caiz olamayacağı bildirilmiştir. Bu tür katl olayları, taşrada meydana gelmiş ise davanın küçük kazâ mahkemelerinde değil muhassıl ya da kaymakamla idâre olunan büyük kazâlarda Memleket-i Meclis-i Meşveret'de görülüp alınan kararın i'lâm-ı şer'isi ve hazırlanan mazbata, fetvahâneye gönderilip tasdik olunduktan sonra padişaha arz edilmesi gerekmektedir. Bu davanın kesin karara bağlanması için yine fermân-ı 'âli yani padişah irâdesinin vuku' bulması gerektiği bildirilmiştir. Defterde katl ile ilgili sadece bir hükmün kaydedilmesi, toplumda katl olaylarının az olduğu şeklinde değerlendirilmemelidir. Zira Ahkâm Defterleri'ndeki hükümler, davası kadı mahkemesinde görülmüş ama herhangi bir sebepten dolayı ihkak-ı hak²⁸ gerçekleşmemiş hadiselerden oluşmaktadır. Dolayısıyla sadece buradaki belgelere bakarak toplumun geneli için cinayet ve kısas oranıyla ilgili kesin bir kaniya varmak doğru değildir. Siyaseten hükmedilmiş²⁹ ve kısas uygulanmış davaların şikâyet konusu olmalarını gerektirecek bir durum kalmadığından, defterdeki belgeler, genellikle diyete hükmedilen cinayet davaları olmaktadır. Bununla birlikte, yukarıda belirtildiği üzere kısas ve diyet davalarına dair yapılacak olan tahkikatın ve ilgili birimlerin muamelatının uzun sürmesi, defter kaydına yansımayan katl hadiselerinin olabileceği fikrini de güçlendirmektedir.

Defter kaydına göre, bazı yıllarda aynı isimler üzerine şikâyetlerin yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda, tespit edilen 6 şekâvet hadisesinden 3 tanesi, hüküm 40, 44 ve 55'te belirtildiğine göre, Gazze, Estel ve Ezteh aşiretlerinin şeyhi Ruhami ve avanesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bahsi geçen 3 şekâvet hadisesinin Halep civarında 1856, 1857 ve 1858 yıllarında aynı eşkıya çetesi tarafından gerçekleştirilmiş olması ve 1856 yılındaki ilk eşkıya saldırısından sonra İstanbul'dan gönderilen mübaşire rağmen sonraki yıllarda benzer hadiselerin yaşanması, merkezden uzak taşra mahallerinde yönetimin etkisinin azaldığı ve müdahalenin zamana yayıldığı şeklinde değerlendirilebilir. Hüküm 12, 47 ve 49'da belirtilen şekâvet hadiselerine göre ise Halep ve İskenderun arası mahallerde eşkıya çetelerinin yoğun olarak barındığı anlaşılmaktadır. Şekâvet hadiselerini ihtiva eden hükümlerin tamamında, eşkıya çetelerinin saldırılarına maruz kalan şikâyetçilerin, şekâvete karışan

²⁴ Muvakkat bir vazife olarak merkezden bazı emirleri götüren ve icra salahiyeti de olan kimse (Devellioğlu, *age*, s. 836).

²⁵ Hüküm 66 ve 80'de bu kanun maddesinin içeriği şöyle açıklanmıştır: arâzinin verimine göre 1 veya 2 sene mücerred dinlendirmek veya tarlayı su basıp bir müddetden sonra su çekilerek ziraat yapmaya elverişli hale gelinceye kadar tarlayı boş bırakmak gibi özel bir durum tahakkuk etmeksizin bir tarla mutasarrıfı ziraat etmeyip tarlayı iâre (emaneten vermek) veyâ icâr (kiraya vermek) ettirmeyip aralıksız 3 sene boş bırakması halinde, tarlanın önceki mutasarrıfı ziraat yapmaya talip olur ise bedel-i misliyle kendisine teslim edilirdi. Arazinin önceki mutasarrıfı talip olmaz ise o vakit müzâyede suretiyle bir başkasına ihâle edilirdi.

²⁶ Birkaç kişi tarafından imzalanmış olan dilekçe (Devellioğlu, *age*, s. 683).

²⁷ Hüküm 98'de bu kanun maddesinin içeriği şöyle açıklanmıştır: geçmişten beri bir karyeye ait olan mera alanına bir başka karye ahalisi hayvanat süremez, birkaç karye ahalisine ait mera alanında ise müştereken hayvanat sürülmekteydi. Müşterek mera alanları alınıp satılmaz, üzerine mândıra, ağıl ve sair binalar ihdâs olunmadığı gibi kürüm (bağ kütükleri) ve eşcâr (ağaçlar) dikimi ile bağçe olarak kullanımına da ruhsat verilmezdi.

²⁸ Bir hakkı usûlü dairesinde yerine getirme, bir hakkı mürâfaa ve muhâkeme neticesinde ispat ve izhar etme (Devellioğlu, *age*, s. 497).

²⁹ Öldürmeyi tekrür ve itiyad haline getirdiği halde suçun ispat şartlarındaki eksiklik veya aftan dolayı kısas uygulanamayan ancak topluma zararlı hale gelen suçlulara siyaseten katl yaptırımı uygulanmasına denir (Mehmet Koç, "Osmanlıda Ölüm Cezası Verilen Zina, Hırsızlık, Öldürme ve Yaralama Suçları", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 33, 2019, s. 282).

HALEP AHKÂM DEFTERİ SERİSİNİN SON CİLDİ KAPSAMINDA HALEP EYÂLETİ'NİN SOSYAL VE İDÂRİ TAHLİLİ

kişilerin isimlerini merkezi hükümete bildirmeleri, şakilerin bölgede herkes tarafından tanındığını göstermektedir. Ayrıca mahalli yönetimin bu konuda yeterli tedbir alamayıp müdahale hususunda çaresiz kaldığı fikrini aralamak yanlış olmaz.

Gasp davalarının çözüme kavuşması amacıyla merkezi hükümet tarafından mübaşir tayin olunduğu gibi şekâvet hadiseleri için şikâyetçinin zararının tespiti ve tazmini amacıyla ilgili mahalli yönetimin görevlendirildiği davalar da olmuştur. Bu cümleden olarak hüküm 49'a göre, İskenderun ve Belen arası bir mahalde Mıgırdiç ve ailesine saldıran eşkiya grubunun Üzeyr Kaymakamlığı'nda³⁰ oldukları tespit edildiğinden, Üzeyr ve Belen kaymakamlıklarına gönderilen yazıda, gerekli tahkikatın yapıpı mağduriyetlerin giderilmesi bildirilmiştir. Bunun üzerine yapılan takibat sonucunda, Mıgırdiç ve ailesine ait gasp edilen malın bir kısmı ele geçirilip adı geçen aileye iade edildiği gibi eşkiya çetesine mensup 2 şaki de yakalanmıştır.

Halep'in coğrafi konumu itibarıyla stratejik bir öneme sahip olması ve ticaret yollarının kavşak noktasında olmasına rağmen defter kaydına göre, araştırma dönemi boyunca sadece, 1852-1858 yılları arasında 2'si küçük çaplı olmak üzere toplam 6 şekâvet hadisesine rastlanmıştır. Bu durum, Halep'in arazi yapısının eşkiya güruhunun bölgede tutunmasına müsaade etmemesi ve ticaret kervanlarının yoğun geçiş noktası olarak görülmesinden dolayı merkezi hükümetin bölgede eşkiya çeteleriyle kararlı bir silahlı mücadele vermesinden kaynaklı olduğu ifade edilmektedir.³¹ Fırka-i İslâhiyye'nin³² 1865 yılında Halep Eyâleti'nin de önemli bir kısmını ihtiva eden coğrafyada, bölgeyi itaat altına alacak sıkı güvenlik tedbirleri alması, şekâvet hadiselerine dair hükümlerin defter kaydında yer almamasında önemli bir etken olmuştur.

1.1.1.3. Alacak-Verecek

Grafik 1'e göre, Halep Eyâleti'nde ahalinin gasp olayından sonra en çok muzdarip olduğu şikâyet konusu, borç-alacak meselesi olmuştur. Defterde alacak verecek ile ilgili davaları ihtiva eden hüküm sayısı 22 olup bu hükümlerin 17'si Halep şehrinde, ikişer hüküm Antep ve Antakya'da ve bir hüküm Kilis şehrinde vuku' bulmuştur. Bu dava türünde hükümlerin 8'i Müslümanlar ve 4'ü gayrimüslimler arasında, yine 4'ü Müslüman verecekli ile gayrimüslim ve Müslüman alacaklı arasında, 3'ü Müslüman alacaklı ve gayrimüslim verecekli arasında, geriye kalan 3 hüküm ise gayrimüslim verecekli ile Müslüman ve gayrimüslim alacaklı arasında geçmektedir.

Defterde alacak verecek ile ilgili hükümlerin büyük bir bölümünde, şikâyetin muhtevasına dair yeterli malûmat verilmediğinden olayların sosyolojik boyutunu tam anlamıyla analiz etmek oldukça güçtür. Zira belgelerde genel olarak mahallinde şer'le görülmek üzere ibaresine yer verilip şikâyetin çözümüne dair nasıl bir yol izleneceği hakkında malûmat verilmiştir. Bu bağlamda, tespit edilen alacak verecek davalarının yarısında, borcunu ödemekte güçlük çeken Müslüman ya da gayrimüslim kişiler için borcunu taksitle ödeme kolaylığı sağlanması ve bazı hususi borçlar için belirlenmiş olan murâbaha³³ usulünün şer'i şerife uygun bir şekilde uygulanması bildirilmiştir. Hüküm 51, 52, 53 ve 54'e göre, alacaklı olan kişinin borcunu tahsil edemeden vefat etmesi üzerine gönderilen hükümde, ilgili borcun müteveffanın çocuklarına ödenmesi bildirilir. Borcunu ödeme konusunda zorluk çıkarmaya devam eden kişiler için ise gönderilen hükümde, gerekli tedbirin alınıp mahalli şer'le muamele edilmesi bildirilmiştir. Borcunu ödeme konusunda güçlük çektiği belirtilen kişiler için ise hüküm 62 ve 65'te belirtildiği üzere, borçlunun ekonomik durumu hakkında yapılacak tahkikat neticesinde mahalli şer'le muamele edilip ödeme konusunda yapılacak kolaylığın merkez hükümete bildirilmesi istenmiştir. Bazen de hüküm 8, 9, 11 ve 14'te görüldüğü üzere, alacaklıların alacağını tahsil etmekte güçlük çekmesi sonrası yaptıkları şikâyetin tahkiki ve çözüme kavuşturulması amacıyla merkez hükümet tarafından ilgili mahallere mübaşir tayin olunurdu. Alacaklı, alacağını tahsil edemeden borçlunun vefatı durumunda ise müteveffanın varisleri tahkik edilip borcun ilgili varislerden tahsili sağlanırdı.

³⁰ Yakacak ismiyle de anılan Üzeyr, 19. yüzyılın ikinci yarısı boyunca farklı tarihlerde Adana ve Cebel-i Bereket'e sancak ve kazâ idâri birimi şeklinde bağlı olmuştur (Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017, s. 797).

³¹ Nezif Cıkay, *Halep Ahkâm Defterleri (1742-1850): Taşradan Saraya Adalet Arayışı*, Şanlıurfa Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Şanlıurfa 2019, s. 158.

³² Osmanlı hükümeti hem orduya yeni asker kaynakları temin etmek hem de bölgeyi itaat altına alıp güvenliği sağlamak, eşkiyalığa son vermek, vergileri düzenli bir şekilde toplamak ve birçok karışıklığa yol açan konar göçer teşekkülleri yerleşik hayata geçirip ziraatı teşvik etmek için 1865 yılında oluşturulan askeri güce, Fırka-i İslâhiyye adı verilmiştir. Balkan isyanlarında kullanılan ve büyük kısmı Batı Anadolu zeybekleri ve bir kısmı da Arnavut askerlerinden oluşan 7 tabur yanında Girit ve Adana'dan gelen taburlarla Hassa ikinci süvari alayından oluşan toplam 15 tabur piyade, 2 süvari alayı ve 600 civarında Çerkez, Gürcü ve Kürt süvarilerinden teşkil olunan bu fırkanın başına, 4'üncü Ordu kumandanı Derviş Paşa, halkla ilgili işleri görmek üzere de Ahmet Cevdet Paşa tayin olundu (Yusuf Halaçoğlu, "Fırka-i İslâhiyye" *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul 1996, s. 35). Cevdet Paşa'nın kendi kalemiyle yazılıp Fırka-i İslâhiyye'nin yaptığı faaliyetlerin özet olarak hikaye edildiği layihada, Halep-İskenderun ve İskenderun-Belen arası mahallerin ticaret kervanları ve hac kafileleri için önemli bir geçiş noktası olduğundan bahsedilip adı geçen yerlerin, sıkı güvenlik tedbirleri alma hususunda Fırka-i İslâhiyye'nin ilk hedefi olduğuna değinilmiştir (Saim Yörük, *Fırka-i İslâhiyye Cevdet Paşa-Kozan ve Gâvur Dağı Ahvâlîne Dâir Layiha*, İdeal Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 106,107).

³³ Murâbaha: Malı kâr ile satma, tefecilik, kanûnun verdiği izin sınırından aşkın fâiz alma (Devellioğlu, *age*, s. 817).

Alacaklı kişinin elinde defter kaydına göre, “temessük” denilen borç senedi olması halinde davanın karara bağlanması daha hızlı gerçekleşmekle birlikte, hüküm 10, 15, 18, 21, 22, 23, 26 ve 45’te belirtildiği üzere, 4 ile 36 arasında değişen alacaklı sayısına borcu olan kişilerin borcunu ödeme konusunda güçlük çıkarmalarının muhtemel nedeni, borçlu kişinin yaşadığı ekonomik problemler ya da mütegalibe denilen yerel güç odaklarına güvenmesi meselesi olmuştur. Zira hüküm 18 ve 45’e göre, borcu olan kişiler hakkında çıkan mahkeme kararına rağmen ilgili kişilerin Halep’te mukim bazı kimselerle birlikte hareket etmeye devam ettiği şikâyet edilmiştir. Bu durum, yerel mahkemelerin yaptırım gücünden yoksun olduğu, Halep’te merkezi otorite boşluğundan kaynaklı olarak meydana gelen yönetim za’fiyetini kaba kuvvetle doldurmaya başlayan kişi ya da grupların olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Defter kaydına göre, Müslümanlar arası bazı şikâyet davalarında cihet-i karz-ı şer’den olarak borç verildiğinin vurgulanması, Müslüman toplumunda kâr amacı gütmeyen hayırseverlik biçiminde bir yardımlaşma şeklinin varlığına işaret etmektedir. Ancak bu tür davalarda, alacaklının elinde “temessük” denilen borç senedi olmadığından dolayı, alacağını ispat edecek bir delili mahkemeye sunması istenmekteydi. Aksi takdirde bu durum, mağduriyetlerin yaşanmasına neden olabilmekteydi. Bununla birlikte, hüküm 22’de görüldüğü üzere, devlet zaman zaman fakara köylünün borcunu devlet malından karşılayıp ilgili borcu taksitlendirerek reyanın göç etmesinin önüne geçmekteydi. Bu sayede reaya çiftinin işleyişinde devamlılık sağlanmış olmaktadır. Ticari ilişkilerde meydana gelen ödeme aksaklıkları, yerel mahkemelerde kefâlet ücreti davalarının da görülmesine neden olmuştur. Bu cümleden olarak, hüküm 11 ve 14’e göre, Halep ve Kilis kazâlarında mütemekkin gayrimüslimler arasında yapılan kefâlet sözleşmesi sırasında kefil olan zevât, sonradan sorumluluğunu kabul etmeyince bu durum şikâyet konusu olmuştur. Ancak mübaşir tayin olunarak davanın tekrar yerel mahkemelere havale edilmesi, şikâyet mekanizmasının muhtemelen en zayıf yönünü oluşturmaktadır. Zira çözüm için davanın aynı mahkemeye havalesi, en başından beri mağdur olan tarafın karara itiraz etmek suretiyle davanın sürüncemede kalmasına neden olabilmirdi. Bu durum, mübaşir tayin olunan hüküm 8 ve 9’daki diğer alacak verecek davaları için de geçerlidir.

1.1.1.4. Mirâs-Verâset

Sözlükte “kök, temel; birinin diğerinden devraldığı eski durum, bakiye” anlamlarındaki irs kökünden türeyen mirâs sözcüğü, vefat eden bir hısımdan kalan mal ve mülk manasında kullanılmaktadır. Fıkıh terimi olarak irs ve mirâs, ölen bir kimsenin mal varlığının âkibetini düzenleyen kurallar bütünüdür ifade eder. Verâset ise “varislik, mirascılık, mirasta hak sahibi olma” manasındadır.³⁴

Defterde mirâs-verâset ile ilgili davaları ihtiva eden hüküm sayısı 13 olup bu hükümlerin 8’i Halep şehrinde, 3’ü Antep’te ve 2’si Antakya’da vuku’ bulmuştur. Bu dava türünde hükümlerin 11’i Müslümanlar, 1’i gayrimüslimler ve diğer 1’i Müslüman ile gayrimüslim arasında geçmektedir. Bu dava türüne konu edilen mal ve emlak ise şunlardır: Nakit para, dükkân, menzil, mahzen, zeytin bahçesi, değirmen ve hayvanlardır.

Aile hukuku kapsamında değerlendirilebilecek olan verâset davası, aile bireylerine babalarından veya diğer aile fertlerinden intikal eden miras sırasında meydana gelen anlaşmazlıklara dair şikâyetleri ihtiva etmektedir. Defter kaydına göre, Halep Eyâleti’nde tespit edilen verâset davalarının 7’si, ölen kimsenin tereke olarak bıraktığı mal veya emlaka, miras ile alakası olmayan üçüncü kişilerin müdahale etmesiyle ilgilidir. Bu bağlamda, hüküm 1, 19, 30, 38, 56, 64 ve 73’te hilâf-i şer’-i şerif olarak ilgili mirasa müdahil olan zevât hakkında gerekli tahkikatın yapılmasından sonra bu kişilerin haksız olduğuna ve zapt ettikleri mirasın gerçek varislere iadesine hükmedilmiş ya da mahallince müdahale edilip gerekli tedbirlerin alınması bildirilmiştir. Miras sahibinin vefatı üzerine üçüncü kişilerin müdahalesi sonrası yaşanan hukuk mücadelesinin benzeri, aile fertleri arasında da meydana gelmiştir. Zira hüküm 69 ve 75’e göre, Müslüman kişinin vefatının ardından kardeşler ya da diğer aile fertleri arasında vuku’ bulan anlaşmazlık sonrası yapılan şikâyet üzerine gelen hükümde, terekenin miras hukukuna göre taksimi için gerekli tedbirlerin alınması bildirilmiştir. Benzer olayların hüküm 2’ye göre, gayrimüslim aileleri arasında da vuku’ bulduğu anlaşılmaktadır.

Miras-verâset türü davalara, vesâyet davaları da dahil edilebilir. Vesâyet, fıkıhta edâ ehliyeti bulunmayan veya eksik olanlarla ehliyeti sonradan kısıtlananların mallarını koruma ve işletme, onlar adına mallarında tasarrufla bulunma yetki ve sorumluluğunun verilmesini ifade eder.³⁵ Bu bağlamda, hüküm 50 ve 72’ye göre, miras sahibinin vefatının ardından varisi olan küçük yaşta çocuğu, buluş çağına erinceye kadar ilgili mirası idare edecek birileri tayin olunurdu. Ancak tayin olunan kişilerin bir süre sonra mirasın tamamını zimmetine geçirdiği anlaşıldığından, müteveffanın buluş çağına eren oğlu, babasının mirasını talep ettiğinde red cevabı almıştır. Bunun üzerine yapılan şikâyet sonrası gelen hükümde, mirasın gerçek varislere iadesine hükmedilmiştir. Burada müteveffaya yakın zevâtın vasi olarak tayin olunacağı düşünüldüğünde, yetim malına el uzatan kişilerin, müteveffanın akrabaları olacağı kuvvetle muhtemeldir. Defterin tutulduğu dönemde, bu konuya dair sadece 2 şikâyet kaydının bulunması, bu konuda yapılan hukuki ve idâri düzenlemelerle alakalı olmuştur. Zira 1851, 1872, 1874 ve 1876 yıllarında hazırlanan nizâm-nâmeler doğrultusunda oluşturulan Emvâl-i Eytâm

³⁴ Hamza Aktan, “Miras” *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, Ankara 2020, s. 143; Şemseddin Sami, *age*, s. 1441; Devellioğlu, *age*, s. 1378.

³⁵ Ali Bardakoğlu, “Vesâyet” *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul 2013, s. 66.

HALEP AHKÂM DEFTERİ SERİSİNİN SON CİLDİ KAPSAMINDA HALEP EYÂLETİ'NİN SOSYAL VE İDÂRİ TAHLİLİ

Nezâreti ile eytâm sandıkları, Müslüman ve gayrimüslim yetimlerin haklarının zayi edilmesinin önüne geçmiştir.³⁶

1.1.1.5. Vergi

Defter kaydına göre, Halep Eyâleti'nde ilgili dönemde hukuksuz vergi alımına dair yapılan şikâyetler, hakkında en az şikâyet konusu bulunan dava türü olmuştur. Defterde hukuksuz vergi alımı ile ilgili davaları ihtiva eden hüküm sayısı 2 olup bu hükümlerin 2'si de İdlîb'de vuku' bulmuştur. İdlîb'de ahaliden ve sülâle-i tâhireden (Hz. Muhammed'in temiz sülalesi) bilâ-emr-i şerif olarak hâne-i avarız vergisinin talebi şikâyet edilip bu tür vergi alımları, tekâlîf-i şâkka³⁷ olarak ifade edilmiştir. Zira emlak ve arazileri kullanan ahali, avarız hânesinden sorumlu olan kesim olduğundan İdlîb'de kazâ zabıtları tarafından emlak ve arazileri olmayan ahaliden bu vergi türünün talep edilmesine itiraz edilmiştir.³⁸ Buna benzer bir itiraz, İdlîb'de mukim sülâle-i tâhireden olan seyyidlerden gelmiştir. Zira Dersââdet'de Nakîbü'l-eşrâf tarafından ilgili zevâtın seyyid olduğunu tasdik eden ve vergi muafiyeti olduğu belirtilen i'lâmlar gönderilmesine rağmen kazâ zabıtlarının tekâlîf-i şâkka vergisi talep etmeleri şikâyet edilmiştir. Seyyidlerin vergi muafiyetine dair yaşanan anlaşmazlıklar, seyyidler mahalli yönetim ile olduğu kadar reaya ile de karşı karşıya getirmiştir. Zira yapılan şikâyetlerde ahali, emlak ve arazisi olduğu tespit edilecek her kesimin vergi vermek suretiyle Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerin vergi hukukunda uygulanmasını benimsediği anlaşılmaktadır.

1.1.2. Eyâlet Yönetimi

Tanzimat'ın ilanı ile birlikte taşra idâri teşkilatında 1864 yılına kadar bir dizi reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu reformların bir parçası olarak 1864 yılında hazırlanan "İdâre-i Umûmiye-i Vilâyât Nizâmnâmesi" gereğince, vilâyetler livâlara, livâlar kazâlara, kazâlar nahiyelere ve nahiyeler köylere ayrılmıştır³⁹. Adı geçen nizâmnâme, kısmi değişikliklerle 1866 yılında Cevdet Paşa'nın nezâretinde Halep'te uygulandı. Bu bağlamda, Cevdet Paşa, Halep'i vilâyet statüsüyle Urfa, Maraş, Kozan, Adana, Payas, Halep merkez ve Zor sancaklarına bölüp burada 2 yıl vali olarak görev yapmıştır. Cevdet Paşa, görev süresi boyunca adı geçen sancaklarda mülki yönetimi yeniden düzenlemekle birlikte, kısa bir süre sonra vilâyetin sınırları, Adana, Kozan ve Payas sancakları çıkarılmak suretiyle daraltılmıştır⁴⁰. 1850-1881 yılları arasında ihtiva eden defter kaydına göre, Halep Eyâleti'nde tespit edilen mahalli idâreler ve yöneticiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4. Halep Eyâleti'nin Mahalli İdâre ve Yöneticileri

Eyâlet Valisi	Sancak / Kazâ	Mülki Amir	Mahalle Sayısı
-1850 Mustafa Paşa	Antakya	-1854 Yusuf Bey -1857 Hafız Raşid Bey -1860-1862 Talat Bey -1864 Süreyya Paşa	-
-1850 Mustafa Paşa	Antep	-1854 Kâmil Bey -1854-1856 Tahir Bey	1
-1852 Osman Nuri Paşa / ,Süleyman Rafet Paşa	Maraş	-1874 Raif Bey -1875 Said Paşa -1877 Tevfik Bey	-
-1853 Süleyman Rafet Paşa	Reyhaniye	-1852 Ali Bey	-
-1854 Süleyman Rafet Paşa / İsmail Rahmi Paşa	Kilis	-1854 Habib Bey	-
-1855 İsmail Rahmi Paşa	Halep	-	41
-1856 Hamdi Paşa	Elbistan	-	-
-1857 Hacı Halil Kamil Paşa	İdlîb	-	-

³⁶ Geniş bilgi için bkz. Düstür, "Eytâm Nizâmnâmesi" ve "Eytâm Sandıkları Nizâmnâmesi", 1. Tertip, c.1, s. 270-281; Tahsin Özcan, "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytâm Sandıkları" *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 14, 2006, s. 110,112.

³⁷ Tekâlîf-i şâkka: şer'i cevaz bulunmayan ve tekâlîf kaidelerine uymayan vergi (Devellioğlu, *age*, s. 1275).

³⁸ Cıkay, *Taşradan Saraya Adalet Arayışı*, s. 180.

³⁹ Geniş bilgi için bkz. Düstür, 1. Tertip, c.1, s. 625.

⁴⁰ Bruce Masters, "Halep" *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul 1997, s. 246.

SIRAÇ AKTÜRK

-1858 Hacı Halil Kamil Paşa / Mehmet Reşid Paşa	Maarratü'l Mısri	-	-
-1859 Mehmet Reşid Paşa	-	-	-
-1860 Mehmet Reşid Paşa / İsmail Paşa	-	-	-
-1861 İsmet Paşa	-	-	-
-1862 İsmet Paşa	-	-	-
-1871 Mehmet Emin Derviş Paşa	-	-	-
-1872 Hacı Ali Paşa	-	-	-
-1873 Hacı Ali Paşa	-	-	-
-1874 Ahmet Paşa	-	-	-
-1875 Esat Muhlis Paşa	-	-	-
-1877 Kâmil Paşa	-	-	-

Defter kaydında belirtilen hüküm tarihine göre, tablo 4'de sancak/kazâ başlığı altında verilen idâri birimlerden Antakya, Antep, Maraş, Reyhaniye⁴¹ ve Kilis sancak statüsünde olup bu yerlere tayin olunan mülki amirler, kaymakam olarak görev yapmışlardır. Tabloda adı geçen İdlîb, Elbistan ve Maarratü'l-Mısri ise kazâ statüsünde olmuştur. Defter kaydında hüküm yeri bakımından en çok yer verilen Halep şehri ise eyâlet merkezi olup tabloda verilen valî isimleri, aynı zamanda Halep'in mülki amirleri olmuştur. Tabloya göre Halep'te tespit edilen mahalle isimleri şunlardır: Salîbü'l-Cedide, Elmacı, Abdülhay, Hanü's-sebil, Küçük Kelâse, Bayasna, Sûk-i Sagir, Bendere, Haliliye, Recl, Şahin Bey, Cebel, Şahin Bey, Müsteram Bey, Kastelü'l-Haremi, Ferfera, Musabin, Cebel-i Esedullah, Bahtîf, Mar'aşi, Ben-i Meşta, Şemha, Payatma, Bâb-ı Fesrîn, Meşatiye, Utvî-i Kebir, Celümü'l-Kübra, Eşekciler, Seyyid, Yumanat Celbe⁴², Şer'ûs, Akyol, Süveyka Ali, Bâbü'n-nasr, Kadıasker, Ufiye, İbn Meşât, Cemaat-ı Elfiye, Bâb-ı Kinesrin, İbrac ve Şeker Ağa'dır. Adı geçen mahalleler arasında yer alan Şahin Bey ve Müsteram Bey, 3 ayrı mahalleden (Haliliye, Recl ve Cebel) müfrez mahalleler oldukları için ikişer defa yazılmıştır. Tabloya göre Antep'te olduğu tespit edilen mahalle ise Eyüboğlu Mahallesi olmuştur. Valî ve diğer mülki amirlerin standart bir görev süresi olmadığından dolayı tabloda yer alan yöneticilerin hizmet süreleri birkaç ay ile sınırlı olanlar olduğu gibi 1 ile 3 yıl arasında görev yapmış yöneticiler de olmuştur.

Tablo 5. Halep Kazâsı'nda Mevcut Dini ve Eğitim Mekânları

Câmi / Mahal	Mescid / Mahal	Zâviye / Mahal	Medrese / Mahal	Tekke / Mahal
Behram Paşa / Behram Paşa Çarşısı	Kürkcü / Elmacı Mahallesi	Hazret-i Nesimi / Akyol Çarşısı	Mansuriye / Abdülhay Mahallesi	Kırklar / Şahin Beg Mahallesi
Miran / Elmacı Mahallesi	Dolab / Bayasna Mahallesi	Şeyh Seyyid / Bâbü'l-neyreb Mahallesi	Karnahiye / Bâbü'n-nasr Mahallesi	-
Hacı Beğ / Bahtiyar Çarşısı	Akyol / Akyol Çarşısı	Hazret-i Nesimi / Şahin Beg Mah.	-	-
Ezmenazi / Payatma Mah.	Şeyh Seyyid / Bâbü'l-neyreb	Ekrâd / Şer'us Mahallesi	-	-

⁴¹ Reyhaniye Sancağı, Amik Ovasına Mart 1846 tarihinde iskân edilen Reyhanlı Aşiretinin adına izafetle kurulmuş bir yerleşim yeridir. Reyhaniye, nahiye statüsüyle kurulmasına rağmen aşiretin beyi Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşı Ahmet Bey'in güçlü nüfuzundan dolayı Reyhaniye Kazâsı ismiyle de ifade edilmiştir (Aydın Efe, "İşlevsel Bir Toplumsal Geçiş Formu: Reyhanlı Aşireti Örneği", *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, S. 4, 2017, s. 74).

⁴² Gayrimüslim ahalinin meskun olduğu mahalleler olarak tespit edilmiştir.

HALEP AHKÂM DEFTERİ SERİSİNİN SON CİLDİ KAPSAMINDA HALEP EYÂLETİ'NİN SOSYAL VE İDÂRİ TAHLİLİ

Kerimiye / Bâb-1 Kinesrin Mahallesi	Ömerli / Süveyka Ali Mahallesi	Akbeliye	-	-
Meşatiye / Meşatiye Mah.	Tarsus / Bâb-1 Kinesrin Mah.	-	-	-
Osman Paşa / Babü'n-nasr Mahallesi	Şeyh Baraci / İbrac Mahallesi	-	-	-
Lebeh / Kastelü'l-Haremi Mah.	-	-	-	-
Egmeci / Fesile Mahallesi	-	-	-	-

SONUÇ

Mahalli yönetim ile reâya arasındaki ilişkilerde ya da ahalinin kendi içerisinde meydana gelen dava konusu olayların neler olduğunun belirlenip devletin bu sorunlara nasıl çözüm bulduğunun tespit edilmesi, Ahkâm defterlerini, günümüzde bilhassa toplumsal ve kültürel araştırma konularında en önemli şehir tarihi kaynakları arasına dahil etmektedir. Ahkâm defterleri ihdas edilmeden önce de hak kaybına uğrayan reâyânın Divân-ı Hümâyûn'a başvurma hakkı bulunmaktaydı. Ancak Ahkâm defterleri ile birlikte şikâyet mekanizması, kurumsal bir kimlik kazanmıştır.

Halep Eyâleti kapsamında 1742-1881 yılları arasında kaydı tutulan Halep Ahkâm Defteri serisinin Tanzimât döneminde kaleme alınan son cildi dikkate alınmak suretiyle Halep ve çevresi, idari ve toplumsal yönüyle incelenmiştir. Araştırmaya konu olan defter kaydına göre, Halep şehrinde Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan (Süryani, Ermeni Katolik, Rum Katolik) nüfusun bir arada yaşadığının tespit edilmesi, Halep'te yaşayan insanların birbirlerinin dini ve etnik kimliklerini bir ayrılık unsuru olarak görmediklerine ve şehrin kültürel zenginliğine delalet etmektedir. İncelenen defterde, Halep Eyâleti'ne bağlı 5 sancak, 3 kazâ ve Antep'te 1 mahalle ismi tespit edilmiştir. Halep şehrinde ise 42 mahalle ismi ile 9 cami, 7 mescid, 5 zaviye, 2 medrese ve 1 tekke buldukları mahalle mevkileriyle birlikte tespit edilmiştir.

Defterde yer verilen istibdâl işlemi, şikâyet konusundan ziyade toplumsal bir zorunluluktan dolayı gerçekleşmiştir. İstibdâl işlemi hem Müslüman hem de gayrimüslim vakıfları için tatbik edilebilmekteydi. Ancak incelenen defterde kadı, naib ve mollanın görev alanı içerisinde yer aldığı anlaşılan istibdâl işlemi, sadece Müslümanlar arasında vuku' bulmuştur. Defterde tespit edilen vakıfların yarısına yakınında vakfın mütevelliyeti, evladiyet üzere yani babadan oğula ya da kıza intikal edecek şekilde gerçekleşmekteydi. Defterde en çok yer verilen hüküm konusu olan istibdâl işleminin tamamının Halep şehrinde vuku' bulması, Halep'te kamu yararı gözetilmek suretiyle toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına ve dayanışmaya önem verildiği şeklinde değerlendirilebilir. Yine İstibdâl işleminin yoğun olarak uygulanması, Halep'te yaşayan Müslüman nüfusu içerisinde Hanefî ve Hanbelî mezhebine mensup ahalinin, çoğunluğu oluşturduğu sonucunu vermektedir. Vakfın sürdürülebilirliği amacıyla düzenlenmiş olan istibdâl işlemi, günümüzde vakıf malları ile ilgili uyumsuzluklarda birer yol gösterici olarak dikkate alınabilir.

Fırka-i Islâhiyye, 1865 yılında Halep Eyâleti'ni de ihtiva eden coğrafyada, sıkı güvenlik tedbirleri almıştır. Bu bağlamda, Halep Eyâleti'nde tespit edilen 29 gasp hadisesinin % 83'ü ile şekâvet hadiselerine dair hükümlerin tamamının 1865 yılı ve öncesinde vuku' bulmuş olması, eyâlet genelinde 1850-1865 yılları arası boyunca devletin güvenlik zafiyeti içinde bulunduğu ve yerel mahkemelerin yaptırım gücünün zayıfladığı şeklinde bir değerlendirme yapılması yanlış olmaz. Bazı gasp davalarında ahalinin mahalli yönetime arz-ı mahzar sunması, toplumda birlikte hareket etme bilincinin oluştuğunu göstermektedir. Eşkîya çeteleri tarafından gerçekleştirilen şekâvet hadiselerinin tamamı Müslüman şakiler tarafından gerçekleştirilmiş olup sadece bir şekâvet hadisesi Müslüman ve gayrimüslim şakiler tarafından birlikte gerçekleştirilmiştir.

Gasp, şekâvet ve alacak verecek konularına dair merkezi hükümete giden şikâyet üzerine pek çok hükmün gönderilmesi, bazı meselelerin halledilmesinde devletin güçlüklerle karşılaşp yönetim zafiyeti oluştuğu ve ilgili taşra mahallerinde merkezi otoritenin sarsıldığı şeklinde yorumlanabilir. Alacak verecek davalarında davacının mağduriyetinin giderilmesi için devlet birkaç yönetme başvurmuştur. Bununla birlikte, adı geçen konulara dair gönderilen hükümlerin önemli bir kısmında dava konusunun yerel mahkemelere havale edilip orada kalıcı çözüm

bulunmasının bildirilmesi, araştırma dönemi boyunca yargı bürokrasisinde muamelenin verimsiz olduğu ya da işlerin ağır yürüdüğü fikrini vermektedir.

Seyyidlerin vergiden muaf olan ayrıcalıklı konumu, vergiye tâbi ahalinin onlara karşı öfkeli davranışlar sergileyip şikâyet etmelerine neden olmuştur. Ancak Nakibüleşraf defterinde kaydı bulunan seyyidlere toplumun sahip çıktığı da anlaşılmaktadır. İncelenen defterde kadınlara dair hükümler sayıca az olmakla birlikte, dönemin kadına bakışını teşhis etmemiz bakımından önemli ipuçları vermektedir. Kadınların özellikle vakıfların yöneticiliğinde etkin olduğu görülüp istibdâle tâbi tutulan vakıflardan 13'ünün mütevellisi kadın olmuştur. Yine şikâyet eden ve edilen ile alacaklı pozisyonunda olduğu gibi miras davalarında da hak talep etmesi, kadının ekonomik anlamda eşinden bağımsız hareket etme ve hak arama bilincine sahip olduğunu göstermektedir.

Günümüzde miras konusunda yaşanan anlaşmazlık nedeniyle aile içerisinde meydana gelen kavga ve çekişmeler, araştırmaya konu olan defterde de tespit edilmiştir. Ailenin bazı fertlerinin birleşerek bir diğer aile üyesinin hakkını gasp etmesi ve mirasta hakkı olmayan yabancı zevatin müdahalesi, en sık görülen miras dava türleri olmuştur. Sosyal devlet; bireylere asgari gelir güvencesi veren, onları toplumsal risklere karşı koruyan ve sosyal güvenlik olanağı sağlayan bir anlayışı ifade etmektedir. Bu anlayış doğrultusunda devlet, miras paylaşımında kadınların mahrum bırakılmasını önlemek ve küçük yaşta çocukların buluş çağına erinceye kadar miras haklarını korumak gibi muhtelif tedbirlere başvurmuştur. Toplumun himayeye en muhtaç kesimini yetimler oluşturduğundan dolayı devlet, çocuğun mirastan pay alabileceği yaşa gelinceye kadar ya güvenilir yakın akrabalara teslimini sağladı ya da vakıf, yetimhâne ve benzeri kamu yararı gözetilen kurumlar aracılığıyla büyümesine vesile olurdu. Defterde ilgili hükümlerin tamamında devlet, çocuğun yakın akrabalara emanet edilmesi tedbirine başvurmuştur. Zira çocuğun gerçek aile ortamında büyümesi, en sağlıklı ve güvenilir yöntem olmuştur denilebilir.

Bu araştırmaya konu olan defter kaydında, 1864 yılından itibaren gayrimüslim şikâyetlerine rastlanmayıp gayrimüslimler arasında vuku bulan kefâlet davalarında tarafların gönüllülük esasına dayalı olarak ruhani liderlerinin hakemliğine başvurdukları anlaşılmaktadır. Tablo 3'de Müslüman ve gayrimüslim erkek ve kadın şahıs adları ve sayılarına dair malûmat verilmesi, sadece sayısal verileri değerlendirmek amaçlı değil aynı zamanda Halep Eyâleti'nde yaşayan ahalinin yaşayış biçimi, etkilendikleri ve benimsedikleri inançları, ibadetleri ile gelenek ve göreneklerini yansıtmaları bakımından da önemli olmuştur. Zira İslâmi inanca bağlı olarak Müslümanların tercih ettikleri isimler Arapça olup peygamber, sahabe-i kirâm ve din büyüklerine ait isimleri çocuklarına vermişlerdir. Defter kaydına göre, bölgede Sünni İslâm'ın kullandığı şahıs isimlerinin öne çıktığı görülmektedir. Yine gayrimüslim nüfusun, peygamber ve diğer din büyüklerinin isimlerini kullandıkları anlaşılabilir. Bu hususta Müslüman ve gayrimüslim ahalinin kullandıkları ortak isimlerin de azımsanmayacak sayıda olduğu ifade edilebilir.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The judicial system of the Ottoman Empire was established as an indispensable component of governance, referred to as the "Department of Justice" (Daire-i Adliye). The efficiency of this system, which was continuously developed both before and after the Tanzimat period, depended on the presence of a just ruler supported by a strong and disciplined army. One of the key elements of this system was the appointment of competent judges (kadıs) in the provinces. These judges not only ensured justice and social order but also acted as representatives of the sultan's judicial authority and served as intermediaries between the state, the military, and the local population.

Despite the presence of local courts, individuals who believed they had been wronged had the right to appeal to the Imperial Council (Divan-ı Hümayûn). However, with the increasing number of cases brought to the Imperial Council, new bureaucratic mechanisms were introduced to streamline judicial processes. Complaint registers (Şikâyet Defterleri) were first introduced in 1649, followed by the establishment of the Ahkâm Defterleri (Books of Provisions) in 1742. These records documented the judicial rulings issued by the sultan or other high-ranking officials, addressing conflicts between local administrations and the populace, as well as disputes within the communities themselves. Over time, the Ahkâm Defterleri emerged as some of the most significant sources for urban, social, and legal history.

The Aleppo Provisions Book series, which is the focus of this study, was one of seventeen regional collections of legal records. Covering the period from 1742 to 1881, this series consists of nine volumes, each documenting various legal, administrative, and social matters concerning the province of Aleppo. This study focuses specifically on the ninth and final volume, which is the only book in the series recorded during the Tanzimat period.

HALEP AHKÂM DEFTERİ SERİSİNİN SON CİLDİ KAPSAMINDA HALEP EYÂLETİ'NİN SOSYAL VE İDÂRİ TAHLİLİ

Methodology

This research examines the ninth volume of the Aleppo Ahkâm Defteri in terms of both its formal structure and its content. The book, measuring 18.5 × 46 cm, contains 84 pages and 104 legal provisions. The study classifies and analyzes the rulings recorded between 1850 and 1881, identifying the nature of disputes, the involved parties, and the solutions proposed by the Ottoman state.

The analysis focuses on legal cases involving both Muslim and non-Muslim communities, highlighting their grievances and the state's responses. Additionally, the study evaluates the administrative and social structure of the province as reflected in the content of the provisions.

Conclusion

The study of the ninth volume of the Aleppo Ahkâm Defteri provides significant historical insights into Ottoman legal practices, provincial governance, and socio-economic transformations in 19th-century Aleppo. The rulings recorded in this book illustrate how the Ottoman state negotiated legal disputes, regulated property relations, and maintained administrative control over its provinces.

The Ahkâm Defterleri remain a valuable source for understanding the interplay between imperial authority, local governance, and community dynamics in the late Ottoman period. The findings of this study contribute to the broader historiography of Ottoman legal and administrative history, emphasizing the continued relevance of court records in reconstructing past social and legal realities.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, *Bab-ı Asafî, Halep Ahkâm Defterleri*.

Düstûr, 1. Tertip, C.1.

2. Araştırma Eserler

AKGÜNDÜZ, Ahmet, "İstibdâl", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul 2001, ss. 319-320.

AKTAN, Hamza, "Miras", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, Ankara 2020, ss. 143-145.

AKTAŞ, Necati, "Atik Şikâyet Defteri", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, ss. 68.

BARDAKOĞLU, Ali, "Vesâyet", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul 2013, ss. 66-70.

BEYAZTAŞ, Murat, *İslâm Hukukunda Vakıfların Tağyiri ve İstibdâli*, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2016.

CIKAY, Nezif, "Halep Ahkâm Defterleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 32, 2018, ss. 681-697.

CIKAY, Nezif, *Halep Ahkâm Defterleri (1742-1850): Taşradan Saraya Adalet Arayışı*, Şanlıurfa Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Şanlıurfa 2019.

CIKAY, Nezif, "Halep Ahkâm Defterlerinde Antakya", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 106, 2020, ss. 235-250.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Yayınları, Ankara 2008.

EFE, Aydın, "İşlevsel Bir Toplumsal Geçiş Formu: Reyhanlı Aşireti Örneği", *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, S. 4, 2017, ss. 68-92.

EFE, Aydın, "Osmanlı Devleti'nin aşiretlere yönelik vergi uygulamaları: Keşli Aşireti Örneği" Alparslan Demir, Tuba Tombuloğlu, E. Erdoğan, Ö. Düzbakar (Ed.). *Türk Tarihine Dair Yazılar III*, Gece Kitaplığı Yayını, Ankara 2018, ss. 443-463.

EMECEN, Feridun M., "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîri, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 5, 2005, ss. 107-139.

GENÇ, Yusuf İhsan, Mustafa Küçük, Raşit Gündoğdu, Sinan Satar, İbrahim Karaca, Hacı Osman Yıldırım, Nazım Yılmaz, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2010.

GÖYÜNÇ, Nejat, "Hâne", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul 1997, ss. 552-553.

GÜNAY, Ramazan, “Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17, 2013, ss. 9-29.

HALAÇOĞLU, Yusuf, “Fırka-i İslâhiyye”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul 1996, ss. 35-37.

KONAN, Belkıs, “Osmanlı Hukukunda Vakıflarda İstibdal Uygulaması”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 70, S. 3, 2021, ss. 991-1011.

KOÇ, Mehmet, “Osmanlıda Ölüm Cezası Verilen Zina, Hırsızlık, Öldürme ve Yaralama Suçları”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 33, 2019, ss. 261-287.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.

MASTERS, Bruce, “Halep”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul 1997, ss. 244-247.

ÖZCAN, Tahsin, “Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytâm Sandıkları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 14, 2006, ss. 103,121.

ÖZEL, Ahmet, “Ahkâm”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1988, ss. 550-551.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Ahkâm Defteri”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1988, ss. 551.

SEZEN, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017.

ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kamûs-ı Türki*, Çağrı Yayınları, 2009.

ŞİMŞİR, Nahide, “Ahkâm Defterleri’nin Tarihi Kıymeti ve 107 No’lu Anadolu Ahkâm Defteri’ndeki İzmir İle İlgili Hükümler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 9, S. 1, 1994, ss. 357-390.

TUTAR, Adem, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Halep Şehrinin Kültürel Yapısı”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 2, 2010, ss. 79-89.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

YÖRÜK, Saim, *Fırka-i İslâhiye Cevdet Paşa-Kozan ve Gâvur Dağı Ahvâline Dâir Layiha*, İdeal Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

WEIR, T. H. “Hüküm”, *MEB İslâm Ansiklopedisi*, C. 5(1), Ankara 1987, ss. 627.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

**HALEP AHKÂM DEFTERİ SERİSİNİN SON CİLDİ KAPSAMINDA HALEP EYÂLETİ'NİN SOSYAL
VE İDÂRİ TAHLİLİ**